

De economische conferenties te Brussel in 1699 Bijdrage tot de geschiedenis van de economische politiek in de Zuidelijke Nederlanden*

M. D'HOKER

Na een periode van economisch herstel kenden de Zuidelijke Nederlanden in de tweede helft van de zeventiende eeuw een langzame achteruitgang, die uitmondde in een depressie op het einde ervan. Factoren van deze wending waren van structurele en conjuncturele aard: de politieke gebondenheid van de Zuidelijke Nederlanden met een politiek en economisch achteruitgaand Spanje, de weerslag van de mercantilistische politiek in de omringende landen, de rampspoedige Negenjarige Oorlog (1689-97) en de nijpende graanschaarste in 1692-94 en 1698-99. Voortdurend werd de regering geconfronteerd met hervormingsvoorstellen en -projecten van stedelijke en particuliere zijde tot herstel of ontwikkeling van handel en nijverheid, die soms leidden tot mercantilistisch geïnspireerde maatregelen, doch vaak botsten op de hogere belangen van de Spaanse monarchie en regering. De eerste wellicht sinds de Aartshertogen die met een klare kijk op het sociaal-economisch klimaat in binnen- en buitenland een eigen-Zuidnederlands beleid op economisch vlak poogde te voeren, was Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck, thesaurier-generaal sinds 1688 en vanaf 1692 rechterhand van landvoogd Maximiliaan II Emanuel van Beieren¹. Het verlangen van het 'land' en het streven van Bergeyck naar 'welveert ende onderstant van desen lande' convergeerden, na de Vrede van Rijswijk (1697), in de Economische Conferenties te Brussel in 1699.

I. VOORSPEL VAN DE ECONOMISCHE CONFERENTIES

1. *Aanleiding tot de Economische Conferenties*

In mei 1698 reageren 'les marchands des principales villes joints les magistrats

* Onderstaand artikel is de beknopte versie van onze licentiaatsverhandeling. Aan onze promotor, professor Dr. R. DE SCHRYVER, evenals aan de professoren Dr. J. A. VAN HOUTTE en Dr. H. VAN DER WEE, leden van de examencommissie, betuigen we onze dank en erkentelijkheid. 1. Over Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck (1644-1725), zie R. DE SCHRYVER, *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I (Brussel, 1964) kol. 159-166; ID., *Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck. 1644-1725. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en in Europa* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, LVII, Brussel, 1965). - Over Maximiliaan II Emanuel, keurvorst van Beieren (1662-1726), zie K. TH. HEIGEL, *Allgemeine deutsche Biographie*, XXI (Leipzig, 1885) 22-27; R. DE SCHRYVER, 'Maximiliaan II Emanuel van Beieren.

desdites villes' tegen de door het Parlement te Londen goedgekeurde wet 'for rendring the Laws more Effectual for preventing the Importation of Foreign Bone-Lace, Loom-Lace, Needle-work, Point- and Cut-work', die de Zuidnederlandse kantexport naar Engeland volledig dreigt af te snijden. Pour prevenir leur entière ruine' smeken ze Max Emanuel, Willem III te bewegen de wet niet te ratificeren of, zo de koning weigert, vergeldingsmaatregelen te nemen². De Raad van State vraagt advies aan de magistraat van Brugge en Gent. Brugge stemt dadelijk met het rekwes in. Pas op 30 september antwoordt Gent dat magistraat noch kooplieden van het vertoog 'sur le nom des marchands des principales villes' iets afwisten en derhalve op de overkomst van de Engelse wettekst gewacht hebben³.

Brugge, teleurgesteld over het gemiste effect van het rekwes - van deze stad alleen was het immers uitgegaan -, dient half oktober bij de Staten van Vlaanderen een nieuw vertoog in. De rijkdom van een land, aldus de magistraat, is op produktie en afzet gebaseerd; dit toont de ervaring aan eertijds in de Zuidelijke Nederlanden en momenteel in Frankrijk, Engeland en de Republiek. Met het huidige verval van de nijverheid wijken arbeiders naar voorspoediger landen uit, kunnen de buurlanden onze grondstoffen goedkoop opkopen en ze ons opnieuw als afgewerkte produkten duur verkopen. Massaal, vervolgt het vertoog, exporteert Engeland tegen dumpingprijzen wolwaren alhier, terwijl hetzelfde Engeland, 'al waer groote consumptie was gheschiedende', kant en lijnwaad met een feitelijk invoerverbod treft. Om de 'bitterste armoede' nog te kunnen afwenden, dringt Brugge er ten slotte op aan dat de

'manufacturen van dese landen by alle middelen moeten gheconserveert worden ende de vremde uuytgebandt, soo veele als het moghelyck is . . . , voorts waert wel in raede scherpeelijck te verbieden het uuytgaen van alle onghefabriquerde materien' om alzo 'te profiteren vanden prijs vande manufacturen die in sommige speciën van wercken ghelijck in canten verre te boven gaet den prijs vande materie'⁴.

Het rusteloze leven van een barokvorst', *Spiegel Historiae*, I, ii (1966) 75-84. Professor R. De Schryver heeft momenteel een studie over 'Maximiliaan Emanuel van Beieren en de Zuidelijke Nederlanden' op stapel.

2. Rekwes van de kooplieden en magistraat der voornaamste steden aan Max Emanuel, 5 mei 1698, (kopie). ARA, RS, 1787. (Een lijst van de gebruikte afkortingen vindt men achteraan dit artikel). - Door deze wet van 23 december 1697, vooral gericht tegen de sluikehandel in Zuidnederlandse kant, traden op 25 maart 1698 een invoerverbod van kant en een strenge controle van de 'kantshops' in voege. Ze was door het aanwerven van Zuidnederlandse kantwerkers door Engelse agenten degelijk voorbereid. Zie hierover E. SABBE, *De Belgische Vlasnijverheid I. De Zuidnederlandsche Vlasnijverheid tot het Verdrag van Utrecht (1713)* (Werken uitgegeven door de Faculteit van de Wijsbegeerte en Letteren der Rijksuniversiteit te Gent, XCV, Brugge, 1943) 395-396.

3. Raad van State aan Gentse en Brugse magistraat, 13 mei 1698, (min.). ARA, RS, 1787. - Brugse magistraat aan Raad van State, 23 mei 1698, (or.). Ibid. - Gentse magistraat aan Raad van State, 30 september 1698, (or.). Ibid.

De volgende weken raadplegen de Staten van Vlaanderen hun ondergeschikte steden en plattelandsdistricten over de proportionele verdeling van de subsidie-1699 en tegelijkertijd over de eigen economische situatie in het licht van het Brugse vertoog, omdat

'een affaires van sulcke consequentie waervan dependeert het welvaert van dese landen niet en vermagh ghetraecteert te worden sonder de kennisse ende adveu vande heeren principaelen'⁵.

Uit deze ruime confrontatie besluiten de Staten, de landvoogd ter gelegenheid van de aanstaande subsidieverlening op de ernst van de economische depressie en op de dringende noodzaak van regeringstussenkomst te wijzen⁶. 'C'est donc une condition de ce subside', schrijven de Staten eind december 1698 aan Max Emanuel, de kantnijverheid te beschermen tegen het recente Engelse invoerverbod en de inplanting van deze nijverheid aldaar, evenals de linnennijverheid, bedreigd door de prohibitieve invoerrechten in Engeland en het opkopen van Zuidnederlands vlas door de Hollanders, en ook de eens zo bloeiende wolnijverheid, die fel lijdt onder de concurrentie van het vreemde produkt. Daarom vragen ze een importverbod van al de fabriekaten uit Engeland en de Republiek die de Spaanse Nederlanden zelf produceren, vrije uitvoer van eigen produkten en ten slotte de verplichting uitsluitend inheemse stoffen te dragen⁷.

Uit het Brugse rekwest alsook uit de antwoorden van de geraadpleegde magistraten en colleges blijkt, dat de dreigende crisis in de arbeidsintensieve kant- en linnennijverheid, vooral wegens het Engelse protectionisme, de aanleiding is - oorzaak was de algemene depressie - tot het initiatief van de Staten van Vlaanderen. Dat ze tevens pleiten, na de lichte opleving tijdens de oorlog, voor een herstel van de vervallen wolnijverheid, die in vergelijking met de lijnwaad-massaproductie slechts aan relatief weinig handen werk gaf, is te begrijpen⁸.

4. Rekwest van de Brugse magistraat aan de Staten van Vlaanderen, 15 oktober 1698, (kopie). RAG, SvV, 646, fol. 171-174.

5. Antwoorden van de Oudburg, Gent, Land van Waas, Bornem, Aalst en Dendermonde, kasselrij Kortrijk en Oudenaarde, ambacht van Assenede en Bouchaut aan de Staten van Vlaanderen, oktober-november 1698, (kopie). RAG, SvV, 646, fol. 188v.-205v. - Deze antwoorden zijn revelerend voor het sociaal-economisch klimaat van de diverse gewesten. Toch dient rekening gehouden met de omstandigheden waarin ze gevraagd en ... beantwoord zijn.

6. Resolutie van de Staten van Vlaanderen van 16 november 1698. RAG, SvV, 646, fol. 179-180v.

7. Staten van Vlaanderen aan Max Emanuel, 23 december 1698, (kopie). RAG, SvV, 646, fol. 207v.-219v. - Van de gevraagde 1 200 000 fl. staan de Staten van Vlaanderen 700 000 fl. toe, als volgt over de drie leden verdeeld: Gent 525 000 fl., Brugge 75 000 fl. en het Vrije 100 000 fl.

8. Al was Spanje de hoofdafnemer van linnen en kant, toch bleef de Engelse markt tot het einde der zeventiende eeuw, een belangrijk afzetgebied. - Voor Gent was Engeland tijdens de zeventiende eeuw de tweede voornaamste afnemer van linnen (J. BASTIN, 'De Gentse lijnwaadmarkt en linnenhandel in de XVIIe eeuw', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, XXI, 1967, 143-144).

Op 5 januari 1699 antwoordt Max Emanuel aan de Staten van Vlaanderen dat hij besloten heeft

'de convoquer a cet effet des deputez de chaque principale ville de ces Pays . . . et nommer a des principaux ministres pour les entendre et conferer sur les moyens et expediens les plus prompts et efficaces pour le maintien et augmentation des fabriques ici establies et l'introduction et établissement des autres et Son Altesse Electorale donnera la main a tout ce que sera trouvé convenable pour le benefice d'icelles' ⁹.

Eveneens op 5 januari nodigt de landvoogd de voornaamste steden uit, wat het direct verband tussen beide initiatieven aantoont.

Dit verband nochtans te exclusief poneren, ware al te simplistisch op het ogenblik dat een vrij bewogen 1698 eindigde. Dit eerste vredesjaar confronteerde de bevolking met een geïntensifieerde economische depressie, zonder nog door het oorlogsklimaat overschaduwd te zijn. Doch met het regeringsinitiatief waren plots de verwachtingen vrijwel unaniem hoog gespannen om in 1699 op economisch vlak een echte vrede te negotiëren. Meteen onderving dit het smeulend ongenoegen van de Brusselse Naties, in wier stad de conferenties zouden plaats vinden ¹⁰. Meteen kwam dit tegemoet aan de verzuchtingen van *zèleux* als Jan Vander Meulen en Pieter Cardon, die reeds jarenlang voor een dergelijk initiatief opteeden ¹¹. Ook deze motieven hebben de regering in het bijeenroepen van deze stedenvergadering wellicht beïnvloed. Officieel nam de landvoogd de beslissing hiertoe. Reëel lijkt ons Bergeyck hiervoor verantwoordelijk wegens zijn grondige kennis van de economische situatie, de voortdurende confrontatie met optimistische projecten en pessimistische klachten, eigen hervormingspogingen en . . . zijn persoonlijk onderzoek van het door de Staten van Vlaanderen ingediend subsidie-dossier.

9. Max Emanuel aan de Staten van Vlaanderen, 5 januari 1699, (kopie). RAG, SvV, 646, fol. 207v.-219v.

10. De Negen Naties, die als derde lid van de magistraat alle Brusselse ambachten groepeerden, waren sedert de ontdekking van eeuwenoude privileges, na de beschieting van de stad door de Fransen (1695), bijzonder onrustig. Steunend op deze vergeten privileges, stelden de Naties energieke eisen op politiek en juridisch vlak, die de landvoogd meestal inwilligde. Vanaf 1698 drongen ze ook op economische protectiemaatregelen aan en dienden hiervoor talrijke rekwesten in. Uitvoerig behandeld door L. GALESLOOT, 'Troubles de Bruxelles de 1698 et 1699. L'avocat Vander Meulen et les doyens des métiers traduits devant le Conseil de Brabant', *Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique*, 2de Reeks, VI (1870) 16 sqq.

11. Tot de meest actieve protagonisten die in het laatste kwart der zeventiende eeuw krachtig aandrongen op maatregelen tot herstel of ontwikkeling van handel en nijverheid, behoorden Jan Vander Meulen, een Brussels advocaat, en Pieter Cardon, een Gents koopman. Over hun optreden zie L. GALESLOOT, *op. cit.*, 5-154; DE SCHRYVER, *Jan van Brouhoven*, 140 sqq.; S. DESPRETZ-VAN DE CASTEELE, 'Het protectionisme in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de tweede helft der 17e eeuw', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXXVIII (1965) 297-300.

2. Voorbereiding door de steden

In overweging nemend het nadeel dat 'les fabricques des dentelles, et toiles de ces pays, et toutes autres manufactures de laine et de soye' ondervinden wegens de hoge invoerrechten in buurlanden, alsook het levensbelang van de bloei van deze nijverheden en de inplanting van nieuwe voor 's lands welvaart, beslissen we afgevaardigden van de belangrijkste steden op 15 februari te Brussel bijeen te roepen. Dezen zullen samen met de voornaamste ministers in *een jointe* beraadslagen over de middelen 'pour maintenir et augmenter les fabricques desja establies, et introduire et establir toute sorte de nouvelle manufacture'. We bevelen u daarom, deze vergadering door een analoge gedachtenwisseling tussen magistraat en 'tous les principaux marchands des fabricques, qui sont establis dans votre ville' voor te bereiden en ons hierover tegen medio februari een verslag te zenden. Met deze mercantilistische geloofsbelijdenis nodigt Max Emanuel op 5 januari 1699 de voornaamste steden tot de economische conferenties uit¹². De volgende weken zullen deze steden dit protectionisme in een reeks desiderata concretiseren. Nauwelijks gestart, dreigt het initiatief reeds uit de hand te lopen.

De Brusselse Naties immers grijpen dadelijk de kans om via de conferenties hun economisch programma te realiseren. Ze benoemen daartoe in eigen schoot een commissie en overhandigen Max Emanuel op 18 januari een rekwes, waarin ze, na een dankwoordje aan de landvoogd, hun eisen formuleren¹³. Deze wending bevalt de Raad van State allerminst. Op zijn consult eist de landvoogd een Brussels antwoord uitsluitend vanwege de magistraat. Uiteraard verwant met het eerste, is dit officieel rapport minder hoekig en uitvoerig. 'Les marchands et negotians de la ville de Bruxelles' betogen dat het succes van het regeringsinitiatief zal afhangen van de ontwikkeling van de in- en externe scheepvaart als voorwaarde tot rechtstreekse import en van het maximaal behoud van eigen grondstoffen als basis voor een gezonde economie. Voorts bekritisieren ze Frankrijk wegens het aantrekken van arbeidskrachten, Engeland en de Verenigde Provinciën omwille van hun uitvoerverbod van grondstoffen en hun invoerverbod van vele eindprodukten. 'Si nous procedions sur les mesmes maximes', adviseert Brussel, 'nous en pourrions

12. Omzendbrief van Max Emanuel te zenden aan de magistraat van de voornaamste steden, 5 januari 1699, (min.). ARA, RS, 1787. De originelen hiervan aan Brugse, Naamse, Leuvense en Antwerpse magistraat, resp. SABG, CA, 391; RAN, VN, I, 184; SAL, 525; SAA, H en S, 1032.2. - Bemerk de overeenkomst tussen deze omzendbrief en het antwoord aan de Staten van Vlaanderen van dezelfde datum.

13. De voornaamste eisen zijn de herziening van alle douanetarieven, de verplichting alleen inheemse stoffen te dragen, het graven van een kanaal Oostende-Beneden Schelde, de oprichting van publieke hallen en het instellen van een fonds voor toelagen aan ambachtslieden. *Requete presentée à Son Altesse Electorale par les Commis des Neuf Nations de Bruxelles le 18 Janvier 1699* (gedrukt exemplaar). KB, nr. VH 27.399. - Voor de namen van de geëmitteerden, twee uit elke Natie, zie A. HENNE en A. WAUTERS, *Histoire de la ville de Bruxelles*, II (Brussel, 1845) 150.

receuillir les mesmes avantages', meer nog dan, de naburige economieën dank zij onze incorporatie in het Spaanse wereldrijk¹⁴.

Antwerpen wijt 'den miserabelen staet van dit ghehoorsaem Nederlandt' en 'de totaalen onderganck van soo veele steden' aan 'die abundantie vanden invoer van alle vremde manufacturen', verantwoordelijk voor het emigreren van duizenden burgers en voor het draineren van miljoenen gulden naar Frankrijk, Engeland en de Republiek. De enkele sectoren die nog voor export in aanmerking komen, botsen op invoerverboden en hoge tolmuren, zoals in Engeland voor kant, lijnwaad en tapijten en zoals in de Verenigde Provinciën voor wolwaren en gehegeld vlas. Deze landen stellen zich aan als scheidsrechters over onze uitvoer en proppen ondertussen Spanje, 'alwaer alles wort ghepermitteert sonder distinctie', vol met hun koloniale waren. Concreet vraagt Antwerpen een resoluut importverbod van wolwaren en complementair hiermee een volledig vrij ventileren ervan in de Zuidelijke Nederlanden¹⁵.

Uit het Kortrijkse antwoord spreekt bezorgdheid over de afnemning van de lijnwaadafzet in het *pays cédé* en in Engeland. Dit is, meent Kortrijk, door een daling van de invoerrechten, van de Franse tot de vooroorlogse voet en van de Engelse tot het peil van deze geheven op linnen betrokken uit Frankrijk en Silezië, te verhelpen¹⁶.

Heel wat uitvoeriger en hoogdravender verpakt Brugge zijn verzuchtingen in een negentiental artikelen. Deze zijn alle te herleiden tot het klassiek mercantilistisch klaverblad: verbod grondstoffen uit te voeren (wol, katoen, vlas) naast vrije invoer ervan (wol, katoen, huiden), vrije export van inheemse eindprodukten (wolwaren, naaigaren, kant, lijnwaad, roetkaarsen) en invoerverbod of hoge rechten op buitenlandse fabrikaten (wol- en metaalwaren, kant, lijnwaad, zijde, klederen, hoeden, geloid leder). Ook pleit Brugge voor het herstel aldaar van de stapel van Spaanse wol en voor een kordate bestrijding van ontduiking en fraudes¹⁷.

Niet minder pessimistisch dan het Antwerpse is het Gentse antwoord. Op het eerste gezicht stevig gefundeerd, schetst het in zwart-wit tegenstellingen de (steeds ongunstige) situatie in de diverse nijverheidssectoren, telkens gevolgd door de nodige hervormingsvoorstellen, die algemeen corresponderen met de Brugse. De voornaamste zijn corporatistisch-mercantilistische bescherming van de wolnijverheid met inbegrip van de wolstapel in 'een oft meer steden, die men bequaemst

14. Brusselse magistraat aan Raad van State, februari 1699, (or.) en (kopie). ARA, RS, 1787 en KB, HKB, 16188, fol. 230-232.

15. Antwerpse magistraat aan Raad van State, februari 1699, (or.) en (kopie). ARA, RS, 1787 en KB, HKB, 16188, fol. 49-54v.

16. Kortrijkse magistraat aan Raad van State, februari 1699, (or.). ARA, RS, 1787.

17. Brugse magistraat aan Raad van State, 9 februari 1699, (min.) en (or.). SABG, GA, 20, fol. 237-240 en ARA, RS, 1787. - Brugge wil zowel de export van grondstoffen als de import van buitenlandse fabrikaten met 30% der waarde belasten.

sal oordeelen', protectie van de kant- en lijnwaadnijverheid door een emigratieverbod van arbeiders en door een gevoelige verhoging van de invoerrechten op vreemd linnen en van de uitvoerrechten op ruw vlas. De huidige ruime invoer van vreemde goederen, aldus het Gentse memorandum, reflecteert zich in een enorme geldaftapping, terwijl bovendien het Spaanse zilver bestemd voor de Zuidelijke Nederlanden steeds via de Republiek vervoerd en aangemunt wordt. Ten slotte waarschuwt het voor mogelijke illusies betreffende de inplanting van 'eenighe nieuwe fabrieken', omdat het weinig aantrekkelijk economisch klimaat de 'vreemde meesters' spoedig alle lust zal ontnemen¹⁸.

Oudenaarde verwacht een kentering van zijn regressie door een streng mercantilistische protectie van de tapijtnijverheid van grondstof tot eindprodukt, verplicht lastbreken voor de Franse Schelde(af)vaarders en door elke handel te verbieden in de omringende dorpen, tenzij enkele winkeltjes voor lokaal verbruik. Oostende vraagt in verhouding tot de importafstand zoutbelasting te heffen ten voordele van de inlandse zoutaffinaderijen en slechts aan Zuidnederlandse schepen de doorvaart landinwaarts toe te laten om aldus de eigen scheepsbouw en -vaart te begunstigen¹⁹.

Ook de Waalse provincies, Henegouwen en Namen, luiden de noodklok. Volgens Bergen is de wol-, steenkool- en ijzernijverheid door de hoge Franse invoerrechten ten dode opgeschreven. Alleen onder druk van rigide retorsie kunnen deze verzacht worden, met name door een invoerverbod van alle Franse goederen en een uitvoerverbod van de grondstoffen en basisproducten noodzakelijk voor de Franse economie. Momenteel immers, beweert Bergen, bedraagt de globale export van industriële producten uit de Nederlanden naar Frankrijk 1% van de Franse import, welke wanverhouding zich uiteraard ook in de geldcirculatie weerspiegelt. Tevens klaagt het over de kwijnende Henegouwse afzet in Brabant en Vlaanderen; Bergen pleit daarom voor een straatweg of liefst nog een kanaal Bergen-Ath, voor prohibitieve invoerrechten op Engelse en Schotse steenkolen en op Zweedse en Deense ijzerwaren. Op analoge maatregelen voor de wol-, ijzer- en kopersector dringt ook Namen aan, met de restrictie de retorsie te beperken tot de bedreigde nijverheden in kwestie. Daarnaast verdedigt het voor de jonge glas-, papier-, zeep- en staalnijverheid een voorzichtiger beschermingspolitiekgebaseerd op octrooien²⁰.

Enkele conclusies dringen zich bij de beschouwing van deze enquêtes op. Onge-

18. Gentse magistraat aan Raad van State, 9 februari 1699, (or.) en (kopie). ARA, RS, 1787 en KB, HKB, 16188, fol. 206-228v.

19. Oudenaardse magistraat aan Raad van State, 3 februari 1699, (or.) en (kopie). ARA, RS, 1787 en KB, HKB, 16188, fol. 1-6v. en 271-276v. - Oostendse magistraat aan Raad van State, februari 1699, (or.). ARA, RS, 1787.

20. Magistraat van Bergen aan Raad van State, februari 1699, (or.) en (kopie). ARA, RS, 1787 en KB, HKB, 16188, fol. 200-204. - Naamse magistraat aan Raad van State, 11 februari 1699, (or.) en (kopie). ARA, RS, 1787 en KB, HKB, 16188, fol. 240-251v.

nanceerd beschrijven de steden de heersende economische depressie, zonder ook maar ergens een onderscheid te suggereren tussen de kwalitatieve en kwantitatieve, absolute en relatieve regressie, laat staan een ruimtelijke differentiëring. Evenmin - de letter van de omzendbrief eiste dit wel niet - wijst ook maar één zinnetje op een herstel of bloei in een of andere nijverheidssector of handelstak, of laat men zich ook maar ergens uit over de landbouw. Unaniem verklaren ze de malaise door de al maar dalende afzetmogelijkheden in het buitenland en de toenemende vreemde concurrentie binnen de Zuidelijke Nederlanden, zich reflecterend in een emigratie van arbeidskrachten en in een eenrichtings geldstroom naar den vreemde. Slechts het lichten van twee schakels, zo redeneert elke stad, kan deze vicieuze cirkel doorbreken: een normatief of feitelijk uitvoerverbod van de grondstoffen en een invoerverbod van de eindprodukten in elke zieke sector, om niet alleen de binnenlandse afzet te verhogen maar ook de buurlanden tot verlichting van hun protectionisme te dwingen. Dit voor hen economisch dogma zal ook een leidmotief op de conferenties zijn.

II. EERSTE REEKS CONFERENTIES. POGING TOT BESCHERMING VAN DE NIJVERHEID (16 FEBRUARI- 7 MAART 1699)

1. *Afgevaardigden van regering en steden*

Op 12 februari benoemt Max Emanuel de regeringscommissie. Voorzitter is het oudste lid van de Raad van Financiën, de graaf van Sint-Pieters; de leden zijn de geheime raadsheer Maximiliaan van Voorspoel, de raadsheer van Financiën Urbain vander Borght, de rekenmeesters Willem van Velthoven en Willem Gillis-Hujoel, resp. van de Rekenkamer van Vlaanderen en Brabant²¹. Drie dagen later vraagt de voorzitter zijn benoeming te herroepen. Hij wijst de landvoogd op zijn hoge ouderdom, wankele gezondheid en het gure seizoen, wat hem niet toelaat op de zo belangrijke conferenties aanwezig te zijn.

'Je me trouve obligé', vervolgt de graaf, 'a representer très humble a Vostre Altesse Electorale combien il importe au service du Roy, et bien de l'estat d'en charger un ministre dudit conseil, un autre plus fort, robuste, et vigoureux, pour en supporter la fatigue et y assister avec assiduité a l'instruction, requerant traitte de temps, et force parmy les bruits et contestations, qui n'y manqueront pas.'

's Anderendaags is het voor de Raad van State vrij gemakkelijk aan de landvoogd

21. Commission de commissaires pour le commerce, 12 februari 1699, (or.) en (kopie). ARA, RS, 1787 en KB, HKB, 16188, fol. 172-173v. - Over Frans jr. van Kinschot, graaf van Sint-Pieters-Jette (1616-1700), zie M. DE VEGLANO, *Nobiliaire des Pays-Bas et du comté de Bourgogne*, III (Gent, 1868) 1147.

de kandidaat voor te stellen die Sint-Pieters had gesuggereerd: Bergeyck²². Wou de thesaurier-generaal door deze diplomatieke zet Sint-Pieters niet voorbijgaan, of zich met een excuus wapenen tegenover Madrid? In elk geval is de commissie gunstig ontvangen door de deelnemende steden, waarvan de afgevaardigden in deze dagen te Brussel aankomen.

Uitgenodigd waren 'des deutes des magistrats des principales villes de ces pays, assistes de leur principaux negocians les plus intelligens dans le negoce, et les plus pratiques et industrieux dans la fabrique des manufactures'²³; gedelegeerd worden als vaste kern een burgemeester of schepen en een stadspensionaris, bijgestaan door vertegenwoordigers van de handels- en/of nijverheidskringen. Voor Antwerpen zijn het buitenburgemeester Paschier Ignace van den Cruyce, stadspensionaris Jan Frans Lams, kooplieden en vertegenwoordigers van de drie hoofdambachten²⁴. Brugge stuurt voorschepen Jan Frans Nans, stadspensionaris Frans Claysman, koopman en tevens schepen Filip van Toers, een laeckenwever' en een 'wollewever'²⁵. De Gentse delegatie omvat tweede schepen Maximiliaan Antoon Rym, tweede stadspensionaris Ferdinand Tavernier en koopman Jacques de Richebourg²⁶. De conferentiestad zelf delegeert burgemeester Jacques Madoets, de burgemeester uit de Naties Stefaan Tkints en stadssecretaris Van Nuvele²⁷. De Mechelse afvaardiging is uit burgemeester Jan Hendrik Huens, pensionaris Horatius van Milanen, 'benefens de geïnteresseerde coop ende ambachts-lieden' samengesteld²⁸; de Oudenaardse en Kortrijkse uit twee leden van de magistratuur²⁹. Naast deze vijf Vlaamse en drie Brabantse delegaties komen ook deze van Bergen en Namen ten laatste zondag 15 februari aan³⁰. De Leuvense laat zich verontschuldigen 'a cause d'un repas de doctorat'³¹. Ze zal samen met de Limburgse

22. Sint-Pieters aan Raad van State, 15 februari 1699, (or.). ARA, RS, 1787. - Consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 16 februari 1699, (min.) en (or.). Ibid.

23. Omzendbrief van Max Emanuel te zenden aan de magistratuur van de voornaamste steden, 5 januari 1699, (min.). ARA, RS, 1787.

24. De Antwerpse ambachten waren in drie hoofdambachten (schippers, meerseniërs en bereiders) gegroepeerd. - Hun vertegenwoordigers op de conferenties zijn resp. de deken van het chirurgijns- en barbiersambacht, deze van het hoofdambacht van de meerse zelf en de deken van het oude-kleerkopersambacht. Zie collegiaal resolutieboek SAA, PK, 525, p. 121, actenboek SAA, PK, 600 en rekenboek SAA, RK, 133, fol. 195-195v.

25. Zie resolutieboek SABG, GA, 20, fol. 240 en rekenboek SABG, 1698-1699, fol. 60v.-78v.

26. Zie resolutieboek SAG, reeks 107, 11, fol. 4-5v. en rekenboek SAG, reeks 400, 246, fol. 136-138.

27. Zie de 'wekeboecken' SABL, 331 en 332, resp. fol. 161 en 111 en de bundel met de kwitanties voor 1698-1699 SABL, 6.

28. Zie resolutieboek SAM, S II, 4 (107), fol. 27 en rekenboek SAM, S I, 373, fol. 195v.-196.

29. De Oudenaardse deputatie omvat burgemeester Jan Frans de Gastro en eerste schepen Willem Jozef van den Meere; de Kortrijkse burgemeester Jan Baptist Ghellinck en pensionaris Jozef du Toict. Zie rekenboek SAO, 98, fol. 70v.-72v. en RAK, 1698-1699, fol. 70v.

30. De namen van de afgevaardigden van Bergen, Namen, Limburg en Oostende zijn slechts ten dele of helemaal niet gekend.

vanaf woensdag 18 februari aan de conferenties deelnemen; de Oostendse pas vanaf vrijdag 20 februari. Deze misten dan ook de op zijn minst merkwaardige start.

2. *Eensgezindheid en meningsverschillen op de vergaderingen*

De Naties trachten immers, na de principiële terechtwijzing van de regeringstop, nu via de basis der stedelijke gedeputeerden hun stem te laten horen. In de loop van zondag 15 februari verwelkomen ze bij monde van hun gecommitteerden individueel de delegaties en nodigen hen uit tot het bijwonen van een plechtige mis in Sint-Goedele voor maandagmiddag³². Hierna vergaderen de Naties en kiezen Vander Meulen en de oud-burgemeester van Oostende don Estevan de Duenas als hun woordvoerders. Beiden verontschuldigen zich als zijnde buitenstaanders, doch beloven wel hun medewerking. Hierop voegen zich leden uit de Naties bij de gedeputeerden op hun openingszitting³³. Onder voorzitterschap van burgemeester Madoets vergaderen de stedelijke delegaties op het stadhuis³⁴. Na een onderlinge kennismaking wordt hun het eerste gespreksonderwerp, opgesteld door Bergeyck, meegedeeld. Hierover zullen ze in een vaste volgorde³⁵ hun advies uitbrengen, wat secretaris Van Nuvele als inlichtingsbron voor Bergeyck verslaat. Deze zal dan de gedeputeerden te zijnen huize uitnodigen, om samen met de andere commissieleden en onder zijn voorzitterschap over de uitgebrachte adviezen te beraadslagen en om de volgende agenda voor te bereiden. Over deze besluiten zal de commissie advies bij de Raad van State indienen en deze vervolgens consult bij Max Emanuel³⁶.

Het eerste memorandum betreft de wolnijverheid. Hierin opteert Bergeyck voor progressief verhoogde invoerrechten op vreemde wolwaren om onderproductie en prijsstijging te voorkomen³⁷. 's Anderendaags, dinsdag 17 februari, veroordelen Antwerpen, Mechelen en Brussel Bergeycks voorstel als een manoeuvre om de fiscale belangen op de economische te laten primeren. Ze eisen derhalve een principieel importverbod, terwijl de andere steden eventueel met prohibitieve rechten willen genoegen nemen. Unaniem echter wensen ze elke wolexport en het gebruik

31. Leuven zal burgemeester Jacques vander Hessen, de 'secretaris vande Drapperye' Willem Verschrieck en een droogscheerder afvaardigen. Zie rekenboek SAL, 5320, fol. 168-170v.

32. H. van Milanen aan Mechelse magistraat, 18 februari 1699, (kopie). SAM, S II, 11 (144), fol. 33v-34.

33. GALESLOOT, 'Troubles', 97-98.

34. Behalve deze van Brugge en Oudenaarde zijn alle afvaardigingen in de rouw voor het keurprinsje Jozef Ferdinand van Beieren (1691-1699), op 6 februari overleden.

35. Antwerpen, Leuven, Gent, Brugge, Mechelen, Bergen, Kortrijk, Oudenaarde, Limburg, Oostende en Brussel.

36. Afgeleid uit het verzameld archief in zijn geheel. Enkele bijzonderheden bij H. van Milanen aan Mechelse magistraat, 18 februari 1699, (kopie). SAM, S II, 11 (144), fol. 33v.-34; M. A. Rym en F. Tavernier aan Gentse magistraat, 1 maart 1699, (or.). SAG, reeks 2, 125.

37. Memorandum van Bergeyck aan de stedelijke deputaties, 16 februari 1699, (kopie). ARA, RS, 1787; KB, HKB, 16188, fol. 24-25v.

van vreemde stoffen te verbieden, en dringen ook op een preferentieregime vanwege Spanje aan³⁸. 's Namiddags in de plenaire zitting met de regeringscommissie zetten de delegaties hun standpunt kracht bij door het tonen van . . . stalen van laken in hun steden vervaardigd. In elk geval hebben de houding en verklaringen van de deputaties de commissieleden gekenterd, wat blijkt uit hun eerste advies aan de Raad van State van 18 februari. Na een ruwe schets van de alternatieven, ofwel een florerende interne nijverheid, aangezien 'les fabriques sont les nerfs et la substance de l'Estat et peuvent seules conserver et augmenter les capitaux', ofwel een verdere invoer van vreemde produkten, waardoor 'nous nous trouverons finalement sans fabriques et dans un entier aneantissement', stemt de commissie in met de stedelijke voorstellen, met inbegrip van een officieel invoerverbod van wolwaren ondanks de mogelijke tegenkanting van het buitenland en een ernstig voorbehoud voor het resultaat³⁹.

Bij de behandeling van de stoffen geheel uit of vermengd met zijden, gouden of zilveren draad, op woensdag 18 februari, is de eensgezindheid zoek⁴⁰. Wel gaan allen daarna akkoord om zowel invoer als dracht van Oosterse zijden, basten en katoenen stoffen, kamelotten en greinen rigoureuus te verbieden⁴¹. In de namiddagvergadering spreken allen zich uit voor vrije uitvoer van kant en voor preferentiële invoerrechten - Gent zelfs voor monopolistische vrije import - in Spanje. Over de invoer van vreemde kant zijn de meningen verdeeld. Brugge wil deze door een invoerbelasting van 30% ad valorem afsnijden; Mechelen en Kortrijk verdedigen een gehele ontlasting van de Franse kantimport.

Donderdag 19 februari is het de beurt aan lijnwaad, garen en linten. Allen treden het Gentse advies bij, de import onder een belasting van 25% der waarde te verstikken, onze export naar Spanje te begunstigen door een verlaging van de Spaanse invoerrechten, de uitvoer van gehekeld vlas vrij te stellen en transitio van garen en linten mits efficiënte controle verder toe te laten⁴². Hiermee is ook de tweede memorie afgehandeld en hierover wordt 's namiddags tussen gedeputeerden en

38. De gegevens over de vergaderingen van de stedelijke gedeputeerden van 16 februari tot en met 6 maart 1699 zijn ontleend aan het verslag dat Van Nuvele later aan de magistraat der deelnemende steden zal zenden: KB, HKB, 5933, fol. 1-32 en 16188, fol. 27-79; SAA, H en S, 1032.2; SAG, reeks 154 bis, 10; SAL, 788; RAN, VN, 1,184. Moge deze verwijzing voor het nu volgend overzicht volstaan.

39. Eerste advies van de regeringscommissie aan de Raad van State, 18 februari 1699, (min.) en (or.). ARA, RS, 1787.

40. In de vergadering van donderdag 5 maart zal dit onderwerp aan de stedelijke delegaties opnieuw voorgelegd worden.

41. Voor de verklaring van deze en volgende technische termen zie het glossarium achteraan dit artikel.

42. Om de eigen bewerking van (Zuidnederlands) vlas te stimuleren, had de Republiek de invoer van gehekeld vlas met 12 fl. 10 st. het honderd pond belast (31 december 1686). Met hetzelfde doel vragen de stedelijke gedeputeerden nu vrije uitvoer van gehekeld vlas en verhoging van de uitvoerrechten op ruw vlas van 18 st. tot . . . 12 fl. 10 st. het honderd pond.

commissieleden ten huize en onder voorzitterschap van Bergeyck van gedachten gewisseld.

Voor vrijdag 20 februari staan heel wat produkten op de agenda. Begonnen wordt met 'de fabricke van ligature, meselaenen, boere caffen, barackaenen, dobbel ende enckele mockaeden, crippten, point d'Hongrie, ende andere dieghe-lijcke stoffen, dienende tot Ciraet van Camers, behancxsels van bedden, boeck-sacken als anderssints'. Zoals voor de wolnijverheid is Antwerpen, andermaal gesteund door Leuven, voorstander van een wettelijk, de andere steden van een feitelijk invoerverbod. Eenzelfde prohibitie vragen de steden ook voor de hoed- en kousnijverheid. Onverwacht is het voorstel van Antwerpen en Leuven. Waar men tot nog toe steeds maar ijverde voor protectie van de interne tegenover naburige economieën, bepleiten beide dat, als logisch complement, alle steden de interne goederenbeweging volledig zouden ontlasten.

Op zaterdag 21 februari komen de koper-, ijzer- en tapijtnijverheid aan bod. Voor de eerste twee verdedigen alle deputaties de Naamse voorstellen: uitvoerverbod van oud koper en Limburgs kalmijn, importverbod van vreemde en vrije export van inheemse ijzerwaren. Alleen Antwerpen maakt een ernstig voorbehoud voor het Naamse monopolie en acht slechts matige rechten op de import van vreemde koperwaren en op de export van inheems koperschroot nodig. Met soortgelijke prohibities te vragen voor de tapijtnijverheid besluiten de deputaties hun eerste conferentieweek.

Op maandagmorgen 23 februari start het derde plenum over het adviezenpakket van 20 en 21 februari uiterst loom, komt nooit van de grond, alsof commissieleden en gedeputeerden 'estoiënt de couvert ledit jour a ne rien faire de bon'⁴³. Ten slotte beslist Bergeyck de gewone zittingen pas voort te zetten, nadat de stads-pensionarissen afzonderlijk een ontwerp-plakkaat voor wol en wolwaren zullen uitgedokterd hebben. Hiermee komen ze 's woensdags klaar. In deze dagen ageren reeds de eerste ontevreden en naar aanleiding van de conferenties⁴⁴.

Deze hervatten op donderdag 26 februari. Die dag komen detailkwesties ter sprake opgedoken bij het opstellen van voornoemd ontwerp: richtlijnen voor het zegelen der lakens, voorzorgen bij transitio van Engelse produkten naar Holland

43. H. van Milanen aan Mechelse magistraat, 25 februari 1699, (kopie). SAM, S II, 11 (144), fol. 34v.-35.

44. De Brusselse en Antwerpse koperhandelaars kanten zich ten zeerste tegen het eerlang toegestane monopolie aan Namen, niet alleen omdat de koperwaren van Aken en Stolberg naar kwaliteit en prijs beter zijn, maar ook omdat Namen de vraag allerminst zal kunnen volgen. Ook de ijzerbewerker van Beaumont-Chimay ergeren zich aan de Naamse bevoordeling en vragen de conferentieleden rekening te houden met hun geografische en economische inklemming in het prinsbisdom Luik. Rekwesten beginnend met de woorden 'Comme les marchands de cuivre et chaudroniers des villes d'Anvers et Bruxelles' en 'Reflexions tres necessaires pour la terre de Beaumont et Chimay', beide kort na 21 februari 1699, (or.). ARA, RS, 1787.

en Duitsland en bij doorvoer van Duitse wol naar Frankrijk, *timing* voor het ver- kopen der nog resterende vreemde wolwaren. Voor dit laatste punt, artikel XXII van ontwerp en plakkaat, acht Antwerpen anderhalf, Brugge twee jaar na publi- catie van de ordonnantie voldoende. Hierover beraadslaagt 's namiddags opnieuw de plenaire vergadering, waarin ook het ontwerp in zijn geheel voorgelezen wordt. Bergeyck stelt tevens voor, de volgende zittingen te wijden aan agrarische pro- dukten om, aldus de voorzitter, 'het plat landt oock te beneficiëren'.

Op vrijdag 27 februari beraadslagen de gedeputeerden over het revolutionaire voorstel van Bergeyck, de granen via een *sliding scale*-systeem van douanerechten te beschermen⁴⁵. Antwerpen stemt ten volle met het project in; Brugge, Brussel en Leuven principieel ook mits partiële tariefwijzigingen. Mechelen wil bij het oude blijven, terwijl de belangrijkste delegatie, Gent, onomwonden verklaart dat het 'nu genee tijdt nocte saysoen en schijnt te zijn die propositie alsoo te handelen'.

Begon deze conferentieweek maar slapjes, des te verwarrender eindigt ze. Op zaterdag 28 februari staan oliën en zaden op het programma. Nadat 'eenighe particuliere op die materie' aan het woord zijn geweest, vragen de afgevaardigden 's middags dat alle niet-gedeputeerden (leden van de Naties?) de vergaderzaal zouden verlaten, wat sommigen prompt weigeren. Hierop wordt de vergadering geschorst⁴⁶.

Een bespreking over het twijnen van garen zet op maandag 2 maart de derde conferentieweek in. Leuven, bijgetreden door Antwerpen, trekt hevig van leer tegen de kapitalistische exploitatie door de kooplieden in kant. Beide deputaties verschillen evenwel van mening over de invoerheffing op het in de Verenigde Provinciën gebleekt garen: Antwerpen stelt een gevoelige verhoging voor, Leuven houdt het bij het geldende tarief totdat in Vlaanderen als te Antwerpen even wit als in het buitenland zal gebleekt worden⁴⁷.

Dinsdag 3 maart komt de zeevis ter tafel. En met graten! Leuven verklaart dat 'men niet en sal innoveren tottertijdt de vrij ende bequame deurvaert sal wesen'. Gent, samen met de andere Vlaamse deputaties ter zake blijvend, pleit voor vaste verkoopprijzen; Brugge voor vrije invoer met inheemse schepen en in het andere geval voor een belasting met 30% ad valorem. Hierop haakt Mechelen in en be- klemtoont dat de weldra afgesnoerde invoer uit Zeeland door een zeeverbinding voor Brabant moet gecompenseerd worden. Mechelen immers betoogt de depu-

45. Hiermee wil Bergeyck een eind maken aan de voortdurende slingerbeweging tussen vrij- heid van graanuitvoer en verbodsordonnanties, waarbij de maatregelen de feiten praktisch altijd achterna liepen. Bergeycks voorstel beoogt een evenwaardige protectie van de landbouw als van de nijverheid.

46. De citaten uit deze en vorige twee alinea's zijn ontleend aan M. A. Rym en F. Tavernier aan Gentse magistraat, 1 maart 1699, (or.). SAG, reeks 2, 125.

47. Volgens Sabbe was de Hollandse bleeksuperioriteit eerder een 'hersenschim'. De Ant- werpse magistraat bevorderde in deze periode - en met succes overigens - de lokale twijn- nijverheid. (SABBE, *De Belgische Vlasnijverheid*, I, 405 en 411-412).

tatie, heeft 'tot noch toe haere opinie maer gegeven inde vaste suppositie ende verlijdinghe van het gevolg der selve navigatie', waarop Gent schamper repliceert dat, indien het deze voorwaarde had gesteld 'ten hoofde van dese conferentien inde plaetse van inden stert, sy soo veel tijdt niet en soude hebben doen verguisten'. De Vlaamse deputaties stemmen in met het Gentse, alle andere met het Mechelse voorstel. Hoe diep de kloof is tussen Vlaanderen en het achterland over deze infrastructurale ontsluiting, zullen pas de volgende weken uitwijzen.

Op woensdag 4 maart gaan alle deputaties akkoord om de zoutziederij en -handel te bevorderen, doch verschillen sterk van mening over de middelen. Een rem in deze sector was artikel XIII van de Vrede van Munster, dat zowel voor geraffineerd als grof zout een zelfde invoerrecht in de Zuidelijke Nederlanden eiste. Dit bedroeg 1 fl. de Oostendse razier, wat de Hollanders toeliet goedkoper zout dan de eigen zoutzieders op de markt te brengen. Als remedie ziet Antwerpen een negeren van het Munster-artikel, Gent een drastische verhoging van het invoerrecht tot 3 fl. en vrije uitvoer van geraffineerd zout, Brugge eveneens vrije export doch behoud van het fingerende invoertarief en Mechelen de toelating aan ieder om zout te raffineren en te verkopen.

Donderdag 5 maart komen de transito van wol(waren) en 's namiddags de zijden, gouden, zilveren en hun mengstoffen aan de beurt. Antwerpen, eens te meer gesteund door Leuven, bepleit een resoluut transitoverbod of, indien onmogelijk, een verdubbeling van de doorvoerrechten. Gent en alle andere deputaties menen echter dat de doorvoer niet kan verhinderd worden, al achten ze een strengere reglementering nodig. Betreffende de stoffen uit of vermengd met gouden, zilveren of zijden draad spreken allen zich uit voor prohibatieve invoerrechten.

In hun laatste vergadering op vrijdag 6 maart bevestigen de stedelijke deputaties opnieuw het geëiste verbod van invoer, gebruik en dracht van Oosterse zijden, basten en katoenen stoffen. De *consensus omnium* in een aantal sectoren kon echter essentiële meningsverschillen uit de voorbije dagen niet overbruggen. Zullen de commissieleden in de laatste plenaire vergaderingen, vrijdagnamiddag 6 en zaterdag 7 maart, hierin slagen?

Zo bekritisieren Antwerpen en Brussel, onder druk van hun koperhandelaars, het weldra toegestane monopolie aan de Naamse kopernijverheid als nadelig voor consument en schatkist⁴⁸. Doch vooral het verzoek van alle niet-Vlaamse deputaties om een rechtstreekse verbinding van Brabant met de zee lokt volop 'soo serieuze als andere discoursen' uit. Realistisch is de tussenkomst van Bergeyck, die 'een project sal stellen op welke de versoeckers souden gaen examineren ende visiteren de gheleggheden, bequaemhey, possibiliteyt ofte impossibiliteyt, of, hoe ende lancxt waer die soude connen gemaect worden'. De Gentse afvaardiging

48. Rekwest van de Naamse kopersmelters en -slagers aan de conferentieleden, 9 maart 1699, (kopie). ARA, RS, 1787.

breekt de discussie uiteindelijk af door lakoniek te verklaren, dat zij daarover geen instructies bezit⁴⁹. Voor de verrassing echter zorgt Antwerpen. Op expliciet bevel van de magistraat zet de Antwerpse deputatie een vroeger voorstel, één van de vele desiderata, om in een soort ultimatum: indien de voorgenomen afgrenzing van de invoer van buitenlandse textielen niet gecompenseerd wordt door de opheffing van alle directe en indirecte stedelijke belastingen op inheemse goederen, verzoekt deze afvaardiging 'd'etre excuse de cette conference et que tout qui a été fait de leur part soit tenu pour nul et sans aucun effet'. De Brusselse delegatie belooft dat ze in gemeenschappelijk overleg met de andere steden zal trachten deze op te heffen door een andere inkomstenbron aan te boren om de hypotheaire renten af te lossen. De Gentse afvaardiging verschuilt zich andermaal achter de magistraat, maar acht het intussen toch nodig hem te schrijven, geen correspondentie desaan gaande vóór haar terugkeer te beantwoorden⁵⁰. Met deze betekenisvolle slotzitting eindigt de eerste reeks vergaderingen. De commissie kan haar eindverslagen opstellen.

3. Adviezen van de regeringscommissie. Consulten van de Raad van State. Ordonnanties van Max Emanuel

Niets meer van het vroegere vraagteken nopens de efficiëntie is te bemerken, wanneer de commissie op 10 maart aan de Raad van State vraagt, twee ontwerp-plak-katen, één voor het exportverbod van wol en een ander voor het invoerverbod van vreemde textielen, beide geconcipeerd door de stedelijke deputaties, spoedig te onderzoeken. De Antwerpse eis voor een interne vrijhandel onderschrijven de commissieleden ten volle. Ze adviseren de Raad deze in het plakkaat in te lassen en de magistraat van Brussel, Gent en Brugge te schrijven voortaan van deze rechten af te zien⁵¹. Twee dagen later ontvangt de Raad van State een derde advies van de commissie over de zeeverbinding, 'le point le plus considerable et qui peut le plus solidement restablir le commerce dans ces provinces', over de vlasbewerking, voordien in Vlaanderen 'des plus fleurissantes' en over de zoutziederij en -handel, 'qui doit apporter des avantages tres considerables'. Niets verhindert een directe en vrije zeeverbinding via Vlaanderen, menen de commissieleden, die voorstellen reeds bestaande ontwerpen - waarover later - uit technisch,

49. M. A. Rym en F. Tavernier aan Gentse magistraat, 8 maart 1699, (or.). SAG, reeks 2, 125.
50. *Memoire pour les deutes de la ville d'Anvers à la conference générale*, 4 maart 1699, (or.). SAA, H en S, 1032.16. Als reden voert Antwerpen aan 'qu'après cette defence ou imposition sur les manufactures estrangeres, il resteroit encor des defences ou impositions que l'une ville dans l'obéissance de sa Majesté mettroit a la charge des manufactures et denrées de l'autre sous l'obéissance de sa Majesté. Ceux d'Anvers sont d'opinion qu'il est plus convenable de laisser le tout touchant les manufactures estrangeres, dans l'estat où il est a present, (puis que la defence des draps et etoffes estrangeres ne peut etre introduite sans perte considerable de plusieurs de leurs marchands)'.

51. Tweede advies van de regeringscommissie aan de Raad van State, 10 maart 1699, (or.) en (kopie). ARA, RS, 1787 en KB, HKB, 16188, fol. 81-86v.

financieel en vooral economisch standpunt te laten onderzoeken. Inzake vlasbewerking adviseert de commissie - als tegenwicht voor de tegemoetkoming aan het Brabantse kanaalverzoek? - het voorstel van de Vlaamse deputaties om gehékeld vlas vrij en ruw vlas hoog belast uit te voeren. De uiteenlopende stedelijke voorstellen inzake zoutpolitiek weet de commissie handig tot een compromis te harmoniëren, door het openstellen, zelfs subsidiëren van het zoutzieden en het afschaffen van de uitvoer- en interstedelijke rechten door een verdrievoudiging van de invoerrechten te laten betalen⁵². Deze verhoging van 1 op 3 fl. de Oostendse razier volstaat echter nog niet, aldus de commissieleden, om het fiscaal verlies gepaard met de inwilliging van de stedelijke voorstellen, te compenseren. De commissie opteert daarom voor een vermeerdering van de invoerrechten met gemiddeld 30% op wijnen, brandewijnen en azijn⁵³.

Op 5, 8 en 9 april onderzoekt ze al de overblijvende onderwerpen en tracht telkens de stedelijke verzuchtingen te beantwoorden⁵⁴. Gevarieerd is dan ook haar advies aan de Raad van State op 13 mei. Ter bescherming van de zijden, gouden, zilveren en hun mengstoffen heeft de commissie moeizaam een tarief ineengetimmerd; de particuliere gemiddelden, reëel en nominaal, van de stedelijke tariefvoorstellen betekenen globaal een meer dan vijfvoudige verhoging van de invoerrechten. Vrije uitvoer en hernieuwing van de verbodsplakaten op de export van arbeid, technische kennis en werktuigen omvat haar advies voor de kantnijverheid; dit inzake garen moet ze uitstellen 'a cause de la difference des opinions des villes'. Voor onbereid leder adviseert ze vrije import en voor gelooid leder een verhoging van de invoerrechten met 150%, voor boomschors exportverbod en voor de tapijtbranche behoud van de in voege zijnde reglementen en tarieven. De invoerrechten op knopen en handschoenen wil de regeringscommissie met het dubbele en deze op kledingstukken en schoeisel tot 30% ad valorem verhogen. Voor de metaalsector stelt de commissie voor, de gesloten contracten met Aken en Stolberg te eerbiedigen, maar ondertussen met Namen contact op te nemen over de modaliteiten van de exclusieve aluinopkoop en van de monopolistische afzet van koperwaren in de Zuidelijke Nederlanden⁵⁵. De invoerrechten op ijzer en bepaalde oliën mogen verdrievoudigd worden. Voor de granen ten slotte stemt de commissie in met het stedelijk voorstel⁵⁶ inzake invoerheffing volgens een

52. Naast de afschaffing van de jaarlijkse belasting van 50 fl. op zoutpannen wil de commissie de oprichting van nieuwe stimuleren door het toekennen van een jaarlijkse particuliere subsidie van 25 fl.

53. Derde advies van de regeringscommissie aan de Raad van State, 12 maart 1699, (or.). ARA, RS, 1787.

54. Verslag van de werkvergaderingen van de regeringscommissie van 5, 8 en 9 april 1699. Ibid. - Ondanks hun meer gematigde voorkeur schikten de commissieleden zich naar de stedelijke wensen. Lees hierover hun beschouwing bij DE SCHRIVER, *op. cit.*, 187.

55. De contracten met Aken en Stolberg waren nog anderhalfjaar van kracht.

56. In feite ging het voorstel van Bergeyck uit.

glijdende schaal, doch stelt een beslissing uit tot na de oogst⁵⁷.

Over de eerste drie adviezen beraadslaagt de Raad van State op 15 maart en over het laatste op 23 mei, telkens in tegenwoordigheid van Bergeyck *ex officio* en Voorspoel *ex mandato*. In dezelfde bewoordingen zet de Raad alle commissievoorstellen om in een consult aan Max Emanuel, wiens *Je me conforme* ze principieel tot ordonnanties transponeert⁵⁸. De officiële uitvaardiging zal niet lang op zich laten wachten.

Naar aanleiding van de conferenties was reeds voordien een plakkaat verschenen. Enkele dagen na de bespreking immers van de koper- en ijzersector verbood een ordonnantie de uitvoer van ijzererts, oud koper- en ijzerwerk⁵⁹. Op 1 april volgen dan de twee fameuze prohibitieve plakkaten, waarover dadelijk meer. Drie ordonnanties van 13 april stemmen volledig met de commissie-adviezen van 15 maart overeen: protectie van de vlasbewerking, begunstiging van de zoutziederij en, als neutralisering van het fiscaal verlies, verhoging van de invoerrechten op wijnen, brandewijnen en azijn⁶⁰. Op 22 juni ten slotte treedt, congruent met het advies van 13 mei, een nieuwe tariefwetgeving in voege voor knopen, leder, kledingstukken, kant, schors, ijzerwaren, handschoenen, oliën, zijden, gouden en zilveren stoffen⁶¹. Hiermee eindigt, na de voorbereiding van de stedelijke afgevaardigden en van de regeringscommissie, de normatieve fase van de eerste reeks conferenties en begint... de executieve lijdensweg, in het bijzonder van de 1 april-plakkaten. Wat is het eigene van deze ordonnanties, die het orgelpunt van de Zuidnederlandse mercantilistische politiek heten te zijn?

Na het *fiat* van Raad van State en landvoogd had Voorspoel beide ontwerpen in plakkaat-forma gezet⁶². Het eerste is het *Placcaert ons Heere des Konincks verbiedende den uyvoer van de Wolle ende Wolle-gaerens, ongeweven ende niet verwerckt*⁶³. Twintig artikelen omschrijven deze prohibitie door een gedetailleerde

57. Vierde advies van de regeringscommissie aan de Raad van State, 13 mei 1699, (kopie). KB, HKB, 16188, fol. 194-199.

58. Consulten van de Raad van State aan Max Emanuel, 15 maart en 23 mei 1699, (or.). ARA, RS, 1787

59. J. M. WOUTERS, *Livre des Placcarts, Edits, Règlements, Tarifs, Ordonnances et Décrets, émanés depuis l'an MDCLXX pour la perception et conservation des Droits de Tonlieu, d'Entrée, de Sortie, de Transit et autres* (Brussel, 1737) 322.

60. *Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, IV, ii (Brussel, 1740) resp. 877, 772-773 en 948.

61. WOUTERS, *Livre des Placcarts*, 323-324. - Over de ijzersector had de regeringscommissie een tiental dagen voordien een afzonderlijk advies ingediend. Dit was het resultaat van verscheidene vergaderingen van de commissieleden met afgevaardigden van Naamse en Henegouwse bestuurs- en nijverheidskringen. Advies van de regeringscommissie aan de Raad van State, 13 juni 1699, (kopie). KB, HKB, 16188, fol. 255-258v.

62. Uit de opgestelde minuten blijkt, hoe weinig Voorspoel de stedelijke ontwerpen wijzigde. - Consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 15 maart 1699, (or.). ARA, RS, 1787; Resolutie uit de geheime zitting van de Raad van State op 2 april 1699. ARA, RS, 90, fol. 34.

63. *Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, IV, ii, 885-890; *Placcaerten van Brabant*, VI (Brussel, 1738) 458-462.

reglementering van de legitieme en bestraffing van de frauduleuze wol(garen)handel. De eerste zestien zijn gekopieerd van verbodsplakkaten van 1610 en 1644⁶⁴. Origineel is het baanbrekende *Placcaert ons Heere des Konincks by forme van eeuwich Edict, verbiedende het inne-brenghen van alle soorten van vremde Laeckenen ofte Handt-wercken van Wolle, van wat nature die souden mogen wesen; als mede van alle soorten van Hoeden, Indiaensche Stoffen van Seyde, Bast, Cattoen, gedruckte ende ongedruckte Cattoene-Lynwaeten*⁶⁵. Hoewel meer dan drie vijfde der vijftig artikelen van het Eeuwig Edict ook aan vroegere verbodsplakkaten, inz. aan deze van 1660 én 1666⁶⁶, ontleend zijn, toch is de inbreng direct resulterend uit de conferenties, belangrijker dan kwantitatief de overblijvende artikelen laten vermoeden. Nieuw is de uitbreiding van het invoerverbod tot de Oosterse zijden, basten en katoenen stoffen⁶⁷. Nieuw is de minutieuze reglementering en sluitende controle, die bijzonder de frauduleuze invoerstroom zal bemoeilijken. Nieuw is vooral de afschaffing van de interstedelijke rechten op de binnenlandse goederen. Neergeschreven in het Eeuwig Edict, konden de externe protectie en het interne liberalisme slechts door de dagelijkse naleving tot reële waarde komen. 1 April was pas de geboortedag.

4. *Naïef enthousiasme over de nijverheidspolitiek*

Enthousiast leven vrijwel alle steden deze plakkaten na: commissarissen worden benoemd ter controle, wolwaren gezegeld en geïnventariseerd, schikkingen getroffen voor de wolmarkten, zelfs op lokaal vlak overleg- en controlecommissies

64. Resp. van 31 januari 1610 (*Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, II, Gent, 1629, 536-540) en van 4 juni 1644 (*Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, III, ii, Gent, 1685, 972-975).

65. *Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, IV, ii, 891-901; *Placcaerten van Brabandt*, VI, 450-458. - Annex hierbij is de *Additie* van 8 april 1699, waarin enkele stoffen opgesomd worden die ook onder het verbod vallen en waarover discussie gerezen was. Het zijn 'Baracans, Groevegreynen, Camelotten, Tresforten, ende diergelijcke, witte, geverfde, gefabrikeert van Wolle, Sayette, Geyten-haer, Turcks-gaeren, gemengelt ofte niet gemengelt met Seyde.'

66. Resp. van 3 maart 1660 (*Placcaerten van Brabandt*, IV, Brussel, 1677, 113-116) en van 8 juni 1666 (*Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, III, ii, 983-991), die trouwens zelf in de lijn lagen van vroegere verbodsplakkaten. - Stippen we ook aan dat de Brusselse magistraat onmiddellijk na de lectuur van de omzendbrief van 5 januari besloot de tot dan verschenen plakkaatboeken van Vlaenderen en Brabant te kopen. Resolutie van de Brusselse magistraat van 13 januari 1699. SABL, 1726.

67. De zeventiende eeuw was een voorspoedige tijd voor de Zuidnederlandse zijdenijverheid, grotendeels te Antwerpen gelokaliseerd (A. THIJSS, 'De zijdenijverheid te Antwerpen in de zeventiende eeuw', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXXIX, 1966, 386-406). Deze vooral op export gerichte nijverheid kende vanaf het laatste kwart een sterk versnelde regressie door de concurrentie van Oosterse ('Indiaensche' of 'Oost-Indische') zijde, goedkoper en modieuzer, waarvan de Verenigde Provinciën en Frankrijk de hoofdleveranciers waren. - Ook in de katoensector poogt het Eeuwig Edict de invoer uit de Republiek te fnuiken, zowel van echte als van surrogaat-Oosterse stoffen, waarin de Hollanders zich vanaf het laatste kwart der zeventiende eeuw gespecialiseerd hadden (W. J. SMIT, *De katoendrukkerij in Nederland tot 1813*, Rotterdam, 1928, 51-52').

opgericht⁶⁸. Concrete resultaten zouden niet lang op zich laten wachten. Hiervan overtuigd, wimpelen de steden dan ook alle buitenlandse protesten van de hand.

Op 27 april vragen de Staten-Generaal hun onderdanen van de toepassing van het Eeuwig Edict vrij te stellen, aangezien het strijdig is met de Vrede van Munster, de wederzijdse contracten en het gunstig handelsklimaat. Ten slotte dreigen ze met retorsie en denken hierbij hardop aan de intrekking van het analoge plakkaat van 1666 onder druk van hun voorgenomen vergelding⁶⁹. Dezelfde motieven, schending van vroegere verdragen en bedreiging met represailles, bespeelt ook de Engelse gezant, die tevens laat uitschijnen - 'une flatterie inventée' meent Brugge⁷⁰ - dat het Engels Parlement het invoerverbod van kant van 1697 zou kunnen intrekken⁷¹. Enkele dagen later bepleit de Luikse gezant te Brussel de vrijstelling van de 11 maart- en 1 april-ordonnantie voor het prinsbisdom en beroept zich hiervoor op familiale⁷² en complementair-economische banden⁷³. Een gedetailleerd onderzoek van deze laatste beëindigt de diplomaat met de waarschuwing, dat Luik de uit de Zuidelijke Nederlanden geïmporteerde goederen gemakkelijk van elders kan betrekken⁷⁴. Door de Raad van State over de eerste twee protestnota's om advies gevraagd, antwoordt Brugge dat het natuurrecht elke koning toelaat, alle ordonnanties nodig voor het algemeen welzijn van zijn onderdanen uit te vaardigen. Voorbeelden te over geven Engeland en de Verenigde Provinciën door hun direct of indirect prohibitionisme op een hele reeks vreemde produkten. Waarom dan aan anderen verbieden, wat men zelf doet? Zo redeneert ook Ant-

68. Instructies door de magistraat van Antwerpen (Collegiale resoluties van 15, 23 april, 8 en 15 mei 1699. SAA, PK, 525, p. 126-128; Resolutie van de Brede Raad van 21 april 1699. SAA, PK, 1759, fol. 111), Brugge (Resolutie van de magistraat van 21 mei 1699. SABG, GA, 20, fol. 260), Brussel (Resoluties van de magistraat van 10, 28, 30 april, 5, 20 en 29 mei 1699. SABL, 1726), Gent (Resolutie van de magistraat van 22 april 1699. SAG, reeks 107, 11, fol. 13-13v.), Leuven (Resolutie van de magistraat van 5 juni 1699. SAL, 334, p. 759) en Mechelen (Resoluties van de magistraat van 13, 18, 27 april, 6, 11 mei en 1 juni 1699. SAM, S II, 4, fol. 39v.-50v.). - Te Brugge worden op 20 juni 1699 de eerste stukken laken, geweven sinds de uitvaarding van de 1 april-plakkaten, in triomf door de straten gevoerd (P. BEAUCOURT, *Beschryving van den opgank, voortgank en ondergank der Brugschen Koophandel*, Brugge, 1775, 299).

69. Staten-Generaal aan Max Emanuel, 27 april 1699, (Franse vertaling). ARA, RS, 1787; SAA, H en S, 1031.10; SABG, GA, 20, fol. 255-256; SAG, reeks 103, 1699.

70. Brugse magistraat aan Raad van State, 22 mei 1699, (min.) en (or.). SABG, GA, 20, fol. 256v.-260 en ARA, RS, 1787.

71. R. Hill, Engels gezant, aan Max Emanuel, eind april 1699, (kopie). SAA, Hen S, 1031.11; SABG, GA, 20, fol. 256-256v.; SAG, reeks 103, 1699. - Over Richard Hill (1655-1727) zie G. FISHER RUSSELL BARKER, *The Dictionary of National Biography from the earliest times to 1900*, IX (Oxford-Londen, 1937-38) 856-857.

72. Over Max Emanuels broer Jozef Clemens van Beieren (1671-1723), prins-bisschop van Luik (1694-1723), zie j. M. GIJSEN, *Nationaal Biografisch Woordenboek*, III (Brussel, 1968) kol. 454-462.

73. Samengevat bij DE SCHRYVER, *op. cit.*, 188.

74. H. F. de Malte, Luiks gezant te Brussel, aan Max Emanuel, eind april 1699, (or.). ARA, RS, 1787. - Over Herman Francois de Malte (1638-1708) zie A. LE ROY, *Biographie nationale*, XIII (Brussel, 1894-1895) kol. 267-268.

werpen, dat deze protesten moeilijk au sérieux kan nemen en de bedreigingen als voorbarig afwimpelt, daar Engeland en de Verenigde Provinciën zelf de eerste slachtoffers zouden zijn.- Gent waagt zich niet aan voorspellingen. Wel ontzenuwt het systematisch alle beschuldigingen en baseert zich hiervoor gul op vroegere, meestal Engelse, wetgevingen⁷⁵. Over het Luikse protest heeft de Raad van State de steden niet geraadpleegd. Hij neemt een afwachtende houding aan en verbergt deze achter de mededeling aan'de gezant, dat de Raad de concordaten waarnaar Luik verwijst, zal onderzoeken⁷⁶.

De eensgezinde houding van de steden tegenover de buitenlandse protesten en hun ruime loyauteit tegenover de nieuwe plakkatens zijn eerder door een gelijklopend particulier voordeel dan door een gemeenschappelijk principieel standpunt ingegeven. In dit opzicht zal het laatste Eeuwig Edict-artikel inzake wederzijdse fiscale ontlasting een test zijn. Op dit punt hebben Antwerpen en Brugge het plakkaat nageleefd; ook Brussel, Gent, Leuven en Mechelen met de beperking dat ze de 'manufacturen gemaect in eenige onse andere steden' interpreteren als de wolwaren. Men kan nu al de strijd vermoeden over de draagwijdte van dit laatste artikel in de volgende maanden. Ondertussen werden ook in een verwante context woord en daad, particulier en algemeen belang op de proef gesteld.

III. NIEUWE CONFERENTIES. POGINGEN TOT BEVORDERING VAN DE INTERNE VRIJHANDEL (MEI-DECEMBER 1699)

1. *Tweede reeks conferenties. Stedelijk particularisme aan het woord (19-22 mei 1699)*

Als de Raad van State, gevolg gevend aan Bergeycks voorstel, op 27 maart aan een zekere ingenieur Boulanger opdracht geeft de kanaalverbinding Oostende-Brabant technisch te onderzoeken, konden velen de eer van dit regeringsinitiatief voor zich opeisen⁷⁷. Cardon en Vander Meulen konden 27 maart als de bekroning van hun jarenlange inspanningen zien. Ook de Brusselse Naties en de magistraat

75. Omzendbrief van de Raad van State te zenden aan de magistraat van Antwerpen, Brugge, Brussel en Gent, 11 mei 1699, (min.). ARA, RS, 1787. De originelen hiervan aan Antwerpse, Brugse en Gentse magistraat, resp. SAA, H en S, 1031.12; SABG, CA, 391; SAG, reeks 103, 1699. - Brugse magistraat aan Raad van State, 22 mei 1699, (min.) en (or.). SABG, GA, 20, fol. 254v.-260 en ARA, RS, 1787. - Antwerpse magistraat aan Raad van State, mei 1699, (min.) en (or.). SAA, H en S, 1031.1 en ARA, RS, 1787. - Gentse magistraat aan Raad van State, 23 mei 1699, (min.) en (or.). SAG, reeks 3, 42 en ARA, RS, 1788.

76. Resolutie van de Raad van State van 6 mei 1699. ARA, RS, 89, fol. 173v.

77. Raad van State aan Boulanger, 27 maart 1699, (min.). ARA, RS, 1787. - Uit deze tijd dateren ook Oostenrijkse plannen voor een transcontinentale verkeersweg van de Noordzee naar Zuidoost-Europa. Zie hierover F. LÜTGE, *See- oder Landweg von der Nordsee nach Konstantinopel um 1700? Neue Forschungen über transkontinentale Verkehrsplanungen um 1700* (Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, XXX, vi, Brussel, 1968). - Voor de verkeers-

van Antwerpen, Leuven en Mechelen mochten deze opdracht als de hunne beschouwen. Om hen van bij de aanvang hierbij te betrekken, verzoekt de Raad van State op 3 april de conferentiesteden afgevaardigden te zenden om samen met Boulanger 'aller visiter et prendre veue des lieux'⁷⁸. Reeds op maandag 6 april duidt Brussel zijn gedelegeerden aan: een zekere ingenieur Vander Baeren, Peter Wouters en Jan Baptist van Turnhout, oud-dekens der schippers⁷⁹. Ze zijn ook de enigen die Boulanger op al zijn inspectietochten zullen vergezellen. Antwerpen vraagt het onderzoek tot na het Paasfeest (19 april) uit te stellen, 'pour la faire avec plus de loisir et d'exactitude', terwijl Leuven op 18 april beslist geen gedeputeerden meer te zenden, aangezien Boulanger toch reeds aan het werk is⁸⁰. Principiëler is de gelijklopende en toch onafhankelijke motivering van de Brugse en Gentse boycot. Beide steden wijzen de uitnodiging van de hand, omdat een zo belangrijke aangelegenheid niet op stedelijk maar slechts op provinciaal vlak haar beslag kan krijgen⁸¹.

In deze weken is de sensibiliteit voor een vrije zeeverbinding ook nog vanuit een andere hoek toegenomen. De nieuwe desem is het anonieme werkje *t'Samen-Spraecke over den teghenwoordighen staet der Spaensche Nederlanden*. Logisch en helder verdedigt de auteur, Pieter Cardon, in deze praktische aanvulling op *Den Oorspronck vande Ruïne en Aermoede der Spaensche Nederlanden*, dat de sleutel tot het herstel is, wat de titel noemt, de *Zeenavigatie, Openinghe ende Apropriatie vande Vaerten inde Provinciën van Brabant ende Vlaenderen*⁸². Op 19 mei, - toevallig? - de openingsdag van de tweede reeks conferenties, worden te Brussel,

politiek in de zeventiende-eeuwse Nederlanden zie J. A. VAN HOUTTE, *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, VII, 412-415, alwaar ook een literatuuropgave. - De ontwikkeling der verkeerswegen, inz. der waterwegen, was een gemeenschappelijke trek in de toepassing van de mercantilistisch geïnspireerde politiek in de verschillende landen.

78. Bewaard zijn de omzendbrieven van de Raad van State aan Brugse en Leuvense magistraat, 3 april 1699, (or.). Resp. SABG, CA, 391; SAL, 525.

79. Resolutie van de Brusselse magistraat van 6 april 1699. SABL, 1726. - In feite zijn ze de vertegenwoordigers van de Naties en treden ook als zodanig op.

80. J. F. Lams aan Bergeyck, 7 april 1699, (or.). ARA, RS, 1803. - Resolutie van de Leuvense magistraat van 18 april 1699. SAL, 334, p. 728-729. - Antwerpen en Mechelen zullen pas in de tweede helft van april, als het vak Gent-Schelde onderzocht wordt, afgevaardigden zenden.

81. Brugse magistraat aan Raad van State, 8 april 1699, (min.). SABG, CA, 391. - Resolutie van de Gentse magistraat van 7 april 1699. SAG, reeks 107, 11, fol. 9v.; Gentse magistraat aan Raad van State, 7 april 1699, (min.). SAG, reeks 3, 42.

82. *t' Samen-Spraecke over den teghenwoordighen staet der Spaensche Nederlanden ende den essentielen Middelen om de selve te herstellen, ghefondeert op de Zeenavigatie, Openinghe ende Apropriatie vande Vaerten inde Provinciën van Brabant ende Vlaenderen*. Gepubliceerd eind april of begin mei 1699 en dadelijk ook in het Frans vertaald. - Samen met *t' Samen-Spraecke* verscheen een herdruk van *Den Oorspronck vande Ruïne en Aermoede der Spaensche Nederlanden, Alsmede de Aenwijsinghen der Hulpmiddelen om de selve Landen wederom te herstellen. Ende inde selve te doen herleven den af-ghestorven Koophandel, Schip-vaert, Landt-Bauw, 't maecken van Manufacturen, ende alder-hande soorten van Handt-wercken. Tot een Algemeyn Welvoeren vande Inghesetenen van de selve Landen* (1ste uitg., Luik, 1685). In dit werkje gaven de auteurs,

Brugge en wellicht ook elders alle *t' Samen-Spraecken* in beslag genomen, omdat ze zonder octrooi waren uitgegeven⁸³.

Tot deze mei-conferenties waren de steden op 6 mei uitgenodigd, om de ontwerpen van Boulanger te onderzoeken 'et au surplus conferer sur ce qui touchera le benefice general du commerce'⁸⁴. Op de plenaire openingszitting dinsdag 19 mei ten huize van Bergeyck overhandigt de voorzitter de gedeputeerden een memorandum met vier vragen, waarop de antwoorden der steden direct tot één bepaald project uit de mogelijkheden door Boulanger onderzocht, moeten leiden.

Het eerste punt behelst de verbinding Brugge-Gent⁸⁵. Hiervoor kan volgens Boulanger ofwel de Lieve ofwel de Zuidleye tot een breedte van 24 m en een diepte van resp. 3,5 m en 2,75 m aangepast worden⁸⁶. De vergadering hierover op woensdag 20 mei splitst de deputaties in twee groepen: Antwerpen, Leuven, Mechelen, Namen, Oostende en Brussel opteren voor het Lieve-project; Gent, Brugge, Dendermonde en Bergen zullen ... bij hun magistraat verslag uitbrengen⁸⁷.

's Anderendaags kent het peil van de vergadering een dalende lijn. Op de vraag of voor het traject Oostende-Brugge-Gent een nader onderzoek noodzakelijk is, antwoorden Antwerpen, Leuven, Oostende en Namen bevestigend. Mechelen zal zich naar de beslissing van de regering schikken. Bergen laat het onverschillig aangezien hun 'die saeke soo niet en raecken om hunne affgelegenteyt' en Brussel acht een nieuw onderzoek onnodig, tenzij Brugge en Gent dit wel zouden verliezen. De deputatie van beide steden, die louter als waarnemers de conferenties bijwonen⁸⁸, en deze van Dendermonde zullen hun college hierover inlichten. Het

PIETER CARDON en JAN BAPTIST VAN OPHOVEN, een beeld van de economische achteruitgang van de Zuidelijke Nederlanden en deden een reeks aanbevelingen in typisch mercantilistische zin tot herstel van handel en nijverheid.

83. In handschrift vermeld op de laatste pagina van een exemplaar bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel (nr. II 89.289 A 6). - Resolutie van de Brugse magistraat van 19 mei 1699. SABG, GA, 20, fol. 254.

84. Bewaard zijn de omzendbrieven van de Raad van State aan Brugse, Naamse en Leuvense magistraat, 6 mei 1699, (or.). Resp. SABG, CA, 391; RAN, VN, I, 184; SAL, 525. - Kopieën van de verschillende ontwerpen van Boulanger, samen met de technische en financiële gegevens, zullen later op bevel van de Raad van State (23 mei 1699) aan de conferentie-steden gezonden worden: SAG, reeks 154 bis, 10; SAL, 788; KB, HKB, 16188, fol. 93-155v. Uitg. door L. GIL-LIODTS VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges. Recueil de documents concernant le commerce intérieur et maritime, les relations internationales et l'histoire économique de cette ville*, III, 1544-1712 (Brugge, 1905) nr. 2255, p. 608-615.

85. Het traject Oostende-Brugge zou gaan over het reeds bestaande kanaal Oostende-Plassendale-Brugge.

86. Lieve, kanaal tussen Gent en Damme, door de Gentenaars tussen 1262 en 1269 gegraven. - Zuidleye, kanaal tussen Gent en Brugge, gegraven door het uitdiepen, recht- en doortrekken van bestaande waterwegen, voltooid in 1621. - Boulanger raamt de kosten voor de aanpassing van deze kanalen resp. op twee en drie miljoen gulden.

87. Voor het verslag van de vergaderingen van 20, 21 en 22 mei 1699 zie ARA, RS, 1803; KB, HKB, 16188, fol. 111-120; SAA, H en S, 1031.7; SAG, reeks 154 bis, 10; RAN, VN, I, 184.

derde punt betreft het doortrekken van het kanaal naar de Beneden-Schelde. De delegaties moeten kiezen onder vier kanaalprojecten, waarvan -1 en -2 te Tielrode, -3 benoorden Antwerpen bij het fort Ste-Marie en -4 bij Dendermonde in de Schelde uitmonden⁸⁹. Antwerpen, Mechelen, Oostende en Brussel vragen een nader onderzoek in te stellen, de andere deputaties hun magistraat te raadplegen. Over de middelen ter financiering, de laatste vraag van het memorandum, zijn allen het roerend eens om . . . 'rapport te doen aen hun collegie'.

De laatste conferentiedag, vrijdag 22 mei, komen nogmaals de gouden en zilveren stoffen ter tafel. Onder impuls van Gent, hopen hierdoor een eind te maken aan wegvloeiend kapitaal, allerhande fraudes en de voor velen ruïnerende modezucht, wil Bergeyck de dracht ervan verbieden. Schromelijk overdreven zijn deze schaduwplekken, meent Mechelen, dat, zoals Antwerpen, Leuven en Brussel, een hoger invoerrecht verkiest. Deze poging van Gent om nog in extremis de voorgenomen nieuwe tariefwetgeving door een absoluut verbod te vervangen, baatte niet.

Deze driedaagse conferenties sluiten inhoudelijk nauw bij de eerste reeks aan. De vergaderingen van 22 mei zijn in feite bijkomende gesprekken, deze over de zeeverbinding het verwachte gevolg op de in de voorgaande conferenties gestelde eisen en genomen beslissingen. Kwalitatief was het resultaat zo niet nihil dan toch gering. Hiervan de steden alleen de schuld geven, zou geen rekening houden met de vage principiële aanvangshouding van Vlaanderen, het eenzijdig plaatselijk onderzoek, de onvoldoende voorbereiding der magistraten bij gebrek aan informatieve gegevens en vooral de angstvallige zorg voor een formele continuïteit⁹⁰, te wijten aan de op- en neerwaartse druk van de Naties op de regering⁹¹. Bovendien worden deze interne spanningen door reacties tegen de pas uitgevaardigde plakaten doorkruist.

2. *Negatieve reacties op de recente economische politiek*

De Staten van Limburg eisen de intrekking van de 1 april-ordonnanties, omdat de autarkische tendens ervan met de geografische en economische afzondering van de

88. Resolutie van de Gentse magistraat van 11 mei 1699. SAG, reeks 107, 11, fol. 15-16. - Resolutie van de Brugse magistraat van 13 mei 1699. SABG, GA, 20, fol. 253.

89. De vermoedelijke kosten schommelen tussen anderhalf en twee miljoen gulden.

90. Dit spoedtempo blijkt uit volgend chronologisch overzicht: 27 maart, opdracht aan Boulanger - 3 april, idem aan de steden - 6 april, Boulanger en de Brusselse afgevaardigden vangen het onderzoek aan, de andere steden hebben het schrijven van 3 april pas of nog niet ontvangen - 8 mei, Boulanger dient het kanaaldossier in - twee dagen voordien, 6 mei, uitnodiging van de steden tot de tweede reeks conferenties - 20, 21 en 22 mei, conferenties - 23 mei, alle stedelijke deputaties zijn nog te Brussel, uitnodiging tot de derde reeks conferenties.

91. Via rekwesten aan en persoonlijke contactneming met Bergeyck en Max Emanuel, af en toe beklemtoond door straatrumoer, vormden de Naties, geadviseerd over de kanaalpolitiek door Vander Meulen en Cardon, een geduchte pressiegroep. Ze dienden zelfs rechtstreeks bij de Spaanse regering rekwesten in. Meer hierover bij HENNE en WAUTERS, *op. cit.*, II, 150-154; GALESLOOT, 93-100; DE SCHRYVER, 191-192.

provincie onverenigbaar is⁹². Antwerpen vraagt een uitzondering op het Eeuwig Edict voor zijn zwartververs en Gent protesteert tegen elke interstedelijke fiscale ontlasting⁹³. Het uitvoerverbod van inheemse wol en de verplichting deze slechts in besloten steden te verkopen, leiden tot ineenstorting van de markt⁹⁴. De verhoging van de invoerrechten op zout vindt de Antwerpse magistraat ongeoorloofd, terwijl de Raad van State Gent en Brugge attendeert op de onbillijke prijsstijging voor de consument, omdat in beide steden nog geen zout volgens het nieuw tarief is ingevoerd⁹⁵. Ondertussen blijft ook de 11 maart-ordonnantie ter bescherming van de binnenlandse kopernijverheid voortdurend pro- en anti-rekwesten uitlokken, inz. omdat Namen het voor uitvoer verboden koperschroot uitsluitend met nieuw koper in plaats van in speciën wil vergoeden⁹⁶.

Het verzet, dat zich grotendeels in koopliedenkringen manifesteert, kent te Brussel onverwachte gevolgen. In een vertoog aan Bergeyck betogen de kooplieden in kant, dat de toenemende armoede veroorzaakt wordt door het Engelse importverbod en men zich ook, als retorsie tegen ons verbod van invoer van alle vreemde goederen, aan analoge prohibities vanwege Frankrijk en de Republiek mag verwachten. Meer dan een miljoen zielen zijn aldus tot de bedelstaf veroordeeld, terwijl het tot rede gekeerde Engeland ons aanbiedt zijn verbod door matige rechten te vervangen. Maar, besluit het rekwes, de Zuidelijke Nederlanden verkiezen het onzekere boven het zekere, geobsedeerd als ze zijn door de bescherming van de wolnijverheid⁹⁷. Dergelijke geprefabriceerde overdrijvingen, contradicties en ont-

92. Vermeld in latere rekwesten van de Staten van Limburg aan Max Emanuel, o.a. in deze van 26 juni en 3 september 1699, (min.). RAL, DL, 105. - Zie ook de resolutie van de Raad van State van 18 mei 1699. ARA, RS, 89, fol. 175.

93. Rekwes van de Antwerpse magistraat aan de Raad van State, mei 1699, (or.). ARA, RS, 1787. - Resolutie van de Gentse magistraat van 13 april 1699. SAG, reeks 107, 11, fol. 13.

94. Op 23 mei 1699 bezweert de Raad van State de besloten steden, de inkrimping van de koopkracht en daling der prijzen te keren door de woloverschotten zelf op te kopen. Betekenisvol is de waarschuwing van de Raad 'qu'il est à craindre, il sera inutile cette année de penser au rétablissement desdites manufactures, jusques au mois de may et de juin de l'année prochaine', als men weet dat eenjaar later (19 mei 1700) de Raad in dezelfde bewoordingen aan de steden schrijft. - Kritiek is de situatie in de provincie Luxemburg, waar nog geen kwart van de wolproductie ter plaatse verwerkt wordt. Op 1 juli 1699 vraagt de Raad van State de voornaamste steden of ze bereid zijn, ofwel zelf de resterende wol op te kopen, ofwel deze - zoals vóór 1 april - aan buurlanden te laten verkopen. Leuven, Brugge en Gent pleiten voor de volledige naleving van het plakkaat. In tegenstelling tot Leuven, waar 'geen oft luttel trafiecq van stoffen oft laekenen en is', gaan beide Vlaamse steden principieel wel akkoord om, na goedkeuring van de monsters, jaarlijks - Brugge gewaagt zelfs van 100 000 pond - Luxemburgse wol te kopen.

95. Lams zal persoonlijk bij regering en landvoogd de afschaffing ervan bepleiten. Bergeyck adviseert Max Emanuel echter de heffing ongewijzigd te handhaven om de interne ziederijen te bevorderen en het verlies van douanerechten te helpen vergoeden. Rekwesten van de Antwerpse magistraat aan Max Emanuel, mei 1699, advies van Bergeyck aan Max Emanuel, 3 juni 1699, en consulten van de Raad van State aan Max Emanuel, 31 mei en 4 juni 1699, bevinden zich alle in origineel in ARA, RS, 1796. - Raad van State aan Gentse en Brugse magistraat, 22 juni 1699, (min.). ARA, RS, 1796.

96. Zie de reeks rekwesten in ARA, RS, 1788 en KB, HKB, 16188, fol. 182-193.

hullingen volstonden ruimschoots om de conferenties als verantwoordelijk voor de teruglopende activiteit in deze arbeidsintensieve branche te brandmerken, of. . . om naast de structurele economische exploitatie de arbeid(st)ers voor de gelegenheid ook politiek te gebruiken. Het smeulend ongenoegen in deze kringen, ondanks de overredingspogingen van de Naties en bijzonder van Vander Meulen, ontaardt zich op 25 mei in relletjes eerst bij de woning van Bergeyck, daarna voor het stadhuis. Voor de thesaurier-generaal is het een welgekomen aanleiding tot ontslagneming ⁹⁸.

3. *Derde reeks conferenties. Nieuwe uitgave van de tweede reeks (11-25 juni 1699)*

Uit de uitnodigingsbrief van 23 mei blijkt dat de regeringscommissie en de Raad van State van de derde reeks nu eens een duidelijk en volledig antwoord op de vier kanaalvragen uit de mei-conferenties verwachten ⁹⁹. Doch de barometer van de lokale voorbereiding stemt weinig hoopvol. Leuven is ervan overtuigd dat alle steden behalve de 'eerste hoofdstad van brabant' uit de zeeverbinding voordeel zullen halen ¹⁰⁰. Kortrijk interesseert zich alleen aan de geruchten die zijn afgevaardigden te Brussel hebben opgevangen, als zou Engeland voorstellen de invoerheffing op lijnwaad te matigen ¹⁰¹. Gent licht de Raad van State in dat tijdgebrek elk ernstig onderzoek en voorbereiding uitsluit, het derhalve van een deputatie afziet, waarop de Raad met een expliciet oproepbevel reageert ¹⁰². Ook Brugge wil de conferenties boycotten wegens de wanverhouding tussen de belangrijkheid van het project en de al te beperkte inspraak van heel het land. De Raad van State verklaart deze motivering voor onontvankelijk en beveelt 'sans perte d'une heure de temps' afgevaardigden te deputeren ¹⁰³. Ze komen maandag 15 juni te Brussel aan.

97. Rekwest van de kooplieden en fabrikanten in kant aan Bergeyck, mei 1699, (or.). ARA, RS, 1788.

98. Over de voorgeschiedenis en achtergrond van dit ontslag zie DE SCHRYVER, *op. cit.*, 199-210.

99. Omzendbrief van de Raad van State te zenden aan de magistraat van Antwerpen, Gent, Brugge, Mechelen, Oostende, Oudenaarde, Kortrijk, Bergen, Namen, Leuven, Dendermonde en Brussel, 23 mei 1699, (min.). ARA, RS, 1803. De originelen hiervan aan Gentse, Leuvense, Naamse en Brugse magistraat, resp. SAG, reeks 102, 49; SAL, 525; RAN, VN, 1,184; SABG, CA, 391. - Zoals voor de tweede reeks conferenties is Limburg ook nu niet uitgenodigd.

100. Resolutie van de Leuvense magistraat van 3 juni 1699. SAL, 334, p. 751-754.

101. Resolutie van de Kortrijkse magistraat van 3 juni 1699. RAK, SK, resolutieboek 1698-1699 (79). - De Raad van State had zich immers alleen door Brugge, Gent, Antwerpen en Brussel over het Engelse voorstel laten adviseren.

102. Gentse magistraat aan Raad van State, 3 juni 1699, (min.) en (or.). SAG, reeks 3, 42 en ARA, RS, 1803. - Resolutie van de Raad van State van 5 juni 1699. ARA, RS, 89, fol. 177v.; Raad van State aan Gentse magistraat, 5 juni 1699, (min.) en (or.). ARA, RS, 1803 en SAG, reeks 102, 49.

103. Brugse magistraat aan Raad van State, 8 juni 1699, (min.) en (or.). SABG, CA, 391 en ARA, RS, 1803; Raad van State aan Brugse magistraat, 11 juni 1699, (min.) en (or.). ARA, RS, 1803 en SABG, CA, 391.

M. D'HOKER

De conferenties waren reeds drie dagen oud. Drie dagen van diepe teleurstelling.

Op donderdag 11 juni opende de nieuwe voorzitter, baron van Goyck, met een plenaire zitting het derde luik van de conferenties¹⁰⁴. Naast Brugge hebben ook Oudenaarde, Kortrijk en Dendermonde geen afgevaardigden gestuurd¹⁰⁵. Doch de afwezigheid van deze - toevallig? - Vlaamse deputaties is niet de hoofdreden, waarom 's anderendaags op nauwelijks één dag heel het kanaalprogramma wordt doorgenomen. Tussen de Lieve en de Zuudleye als verbinding Brugge-Gent herhalen alle delegaties, behalve de Gentse, hun voorkeur voor het eerste kanaal. Deze laatste verklaart dat gezien de omstandigheden de magistraat onmogelijk zijn standpunt kan bepalen¹⁰⁶. Op de tweede en derde vraag verwijzen de deputaties ontwijkend naar hun adviezen van 20 en 21 mei, de Gentse naar haar instructies. De antwoorden op de laatste - volgens alle steden voorbarige - vraag naar het hoe der financiering klinken verschillend, doch zijn in wezen eenstemmig. Antwerpen en Brussel stellen voor, de financiële last over het 'gheel district van de Provinciën', ieder 'volgens syn macht', uit te strijken. Leuven meent dat alleen de provinciale Staten hierover kunnen beslissen. Dit is ook het oordeel van Bergen, dat nog meer voelt voor een individuele belasting der schepen. Mechelen wil pas na een positieve beslissing nopens de realisering over het financieel aspect praten. Namen vraagt vrijstelling, omdat de provincie deze supplementaire last niet kan dragen en bovendien het kanaal haar van geen enkel nut zal zijn. Oostende ten slotte zou 'seer geirne' willen bijdragen, . . . indien de stad niet in zo een financieel moeras stak.

's Anderendaags, zaterdag 13 juni, in de voltallige vergadering ten huize van voorzitter Goyck wijzen de commissieleden het Gentse antwoord als onvoldoende van de hand. De Gentse afvaardiging repliceert verontwaardigd dat 'd'affaire daermede op de rechte wegh' is gesteld, ze haar opdracht accuraat heeft volbracht, en vraagt meteen te mogen vertrekken¹⁰⁷. In het advies aan de Raad van State van dezelfde dag noemt de commissie de Gentse houding een niet te rechtvaardigen uitvlucht en stelt voor, de magistraat uitdrukkelijk te verzoeken zijn standpunt tegenover het kanaalconcept te bepalen. De Raad sluit zich in de zitting van maan-

104. Hij werd door de landvoogd op 8 juni tot voorzitter van de conferenties benoemd. Decreet van Max Emanuel van 8 juni 1699, (kopie). ARA, RS, 1787. - Over Willem Albert van Gysperre, baron van Goyck (1637-1725), lid van de Geheime Raad en de Raad van State, sinds april 1699 kanselier van Brabant, zie R. DE SCHRYVER, *Nationaal Biografisch Woordenboek*, III (Brussel, 1968) kol. 361-364.

105. M. A. Rym en F. Tavernier aan Gentse magistraat, 18 juni 1699, (or.). SAG, reeks 2, 125.

106. Voor het verslag van de conferenties van 12, 16, 17, 23 en 25 juni 1699, zoals voordien door secretaris Van Nuvele opgesteld, zie ARA, RS, 1803; KB, HKB, 16188, fol. 7-14v. en 148-167v.; SAG, reeks 154 bis, 10.

107. M. A. Rym en F. Tavernier aan Gentse magistraat, 18 juni 1699, (or.). SAG, reeks 2, 125.

dag 15 juni, die Goyck en Voorspoel bijwonen, bij de commissie aan en schrijft naar Gent¹⁰⁸.

De voorzitter had geweigerd het verzoek van de Gentse afvaardiging in te willigen, omdat nog enkele punten op de agenda stonden. Deze komen dinsdag 16 juni aan bod. Vooraf zet de Brugse deputatie, de dag voordien aangekomen, haar houding inzake het zeekanaal uiteen. 'Eene soo costelijcke ende importante saecke, waarvan dependeert het welwaert oft quaelijck vaert van het gheel landt', aldus Brugge, eist een fundamenteler technisch onderzoek, terwijl voor het financieel aspect de 'generaliteyt van Provinciën' in aanmerking dient te komen. Daarna bezinnen de gedeputeerden zich over een vijftal produkten en nijverheden, waarvoor bij de Raad van State rekwesten ter bescherming waren ingediend¹⁰⁹. Begonnen wordt met de uit de Verenigde Provinciën ingevoerde turf, die praktisch uitsluitend in het Antwerpse door de arme klassen als brandstof wordt verbruikt. Brugge adviseert een principieel importverbod; Leuven, Gent, Oostende en Brussel spreken zich uit voor hogere invoerrechten; Antwerpen wil constant en Mechelen slechts tijdens de duurte van het hout de turf vrij laten invoeren.

's Anderendaags, woensdag 17 juni, zijn alle afgevaardigden eensgezind om ruwe tabak vrij en bewerkte belast te importeren, waardoor ze de inplanting van tabakspinnerijen en -kerverijen verhoppen. Daarna spreken ze zich uit over een rekwest van 'les associez au negoce des plombs' van Vedrin, die met afzetmoeilijkheden te kampen hebben. Deze vragen daarom franco export en importverbod van loodwaren¹¹⁰. Slechts van drie steden is het antwoord gekend: Leuven en Gent willen het tarief pas wijzigen zodra Vedrin het prijs- en kwaliteitsniveau van het buitenlandse fabrikaat kan evenaren; Brugge is voorstander van de onmiddellijke toekenning der gevraagde voordelen. Ten slotte komen nog twee Antwerpse rekwesten aan de beurt: het reeds eerder vermeld verzoek van de zwartververs om verder Luikse saaien te mogen bewerken en een ander ter protectie van de inheemse baleinverwerkende nijverheid. Voor het eerste argumenteert Antwerpen, dat deze uitzondering op de letter met de geest van het Eeuwig Edict niet strijdig is. Gent, Brugge en Oostende zijn er echter van overtuigd dat dit de opening laat voor veel misbruiken, een gevaarlijk precedent scheidt, en, vraagt Brugge zich af, of de belangen van een vijftal ververs - tweehonderd en meer beweert Antwerpen¹¹¹ -

108. Advies van de regeringscommissie aan de Raad van State, 13 juni 1699, (min.) en (or.). ARA, RS, 1803. - Resolutie van de Raad van State van 15 juni 1699. ARA, RS, 89, fol. 177v.; Raad van State aan Gentse magistraat, 15 juni 1699, (min.). ARA, RS, 1803.

109. Voor de meeste ervan zullen de afgevaardigden van Brugge, Gent en Leuven advies vragen aan hun resp. magistraat en dit derhalve eerst de volgende week kunnen meedelen. Volledigheidshalve geven we nu reeds hun adviezen samen met de andere.

110. Rekwest van de geassocieerde handelaars in lood van Vedrin aan de Raad van State, s.d., (kopie). KB, HKB, 16188, fol. 92-92v. - Over de loodnijverheid te Vedrin, 5 km benoorden Namen, zie A. COLART, *Les Corporations de Namur* (Namen, 1941) 76.

111. Rekwest van de Antwerpse magistraat aan Max Emanuel, begin juli 1699, (or.). ARA,

opwegen tegen het algemeen welzijn van de Zuidelijke Nederlanden. Namen en Brussel kanten zich niet tegen deze uitzondering, mits voldoende; waarborgen tegen fraudes. Algemene instemming daarentegen geniet het tweede rekwes, dat een hoger invoerrecht op de import van be- en verwerkte baleinen uit de Republiek voorziet.

Donderdag 18 juni schrijven of vertrekken enkele delegaties ter advies over de laatste agendapunten van de conferenties. Alleen om alle gedeputeerden hiervan in kennis te stellen, worden ze op maandag 23 en woensdag 25 juni nog hervat. In de zitting van maandag deelt de Gentse afvaardiging ook het antwoord mede op het verzoek van de Raad van State van 15 juni. Het laat niets aan twijfel over. Aangezien de bestaande natuurlijke en kunstmatige waterwegen ruimschoots voldoen, acht de Gentse magistraat het ontworpen kanaal totaal overbodig. Hij herinnert aan de aanzienlijke en nog lopende uitgaven voor de kanalen, Oostende-Brugge, Brugse Kom en Brugge-Gent, aan het uitblijven van een positieve weerslag hiervan op onze overzeese handel, en wijst op de dodende concurrentie van Engeland, Frankrijk en de Verenigde Provinciën. Ten slotte is het hem ook onmogelijk bij gebrek aan plaatselijk onderzoek en praktische kennis de vier kanaalvragen te beantwoorden ¹¹².

Op 27 juni dient de commissie een tweede advies over de derde reeks conferenties in. Voor ingevoerde turf adviseert ze deze overal, behalve te Antwerpen, wettelijk of feitelijk te verbieden en voor bewerkte tabak en baleinen de invoerrechten te verhogen. Met de meerderheid der stedelijke deputaties verwerpt ze het verzoek van de Antwerpse ververs. Drie dagen later ontvangt de Raad het eindadvies over de zeeverbinding. Een bondig relaas van de mei- en juni-conferenties wordt met het enige concreet voorstel besloten: een grondiger en ruimer plaatselijk onderzoek te laten instellen. De Raad van State acht dit nutteloos, omdat het zeekanaal immers 'inpracticable dans la conjuncture presente' is ¹¹³. Hierbij bleef het echter niet.

4. Vierde reeks conferenties. Ultieme regeringspoging mislukt (half december 1699)

Om de economische bezwaren van de Vlaamse steden te omzeilen zonder de RS, 1787. - Het veto der Vlaamse steden heeft de Antwerpse magistraat fel ontstemd. 'Le magistrat se trouve dans une grande perplexité', schrijft hij twee maand later, 'mais la ville d'Anvers n'est pas subalterne aux bons plaisirs des autres villes'. Rekwes van de Antwerpse magistraat aan de Raad van State, 3 augustus 1700, (or.). ARA, RS, 1788.

112. Gentse magistraat aan Raad van State, 19 juni 1699, (min.). SAG, reeks 3, 42. Uitg. door A. WAUTERS, 'Des efforts tentés à la fin du XVIIe siècle pour entraîner la Belgique dans le système prohibitionniste', *Bulletin de l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*, 2de Reeks, XLVIII (1879) 420-422; GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire*, III, nr. 2255, p. 616.

113. Adviezen van de regeringscommissie aan de Raad van State, 27 en 30 juni 1699, (kopie). KB, HKB, 16188, resp. fol. 170-171v. en 101-103v. - Consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 25 augustus 1699, (min.). ARA, RS, 1788.

Brabantse in hun gunstige vooruitzichten te ontgoochelen, om bovendien een fatale confrontatie tussen de Brabantse steden over de lokalisering van het kanaal-vak Gent-Brabantse Schelde te voorkomen en vooral om de financiële lasten van de onderneming te verlichten, stelt Boulanger een nieuw - tevens fel afgezwakt - plan op. Het project voorziet het gebruik van het kanaal Oostende-Brugge, de uitdieping van de Lieve en - wat nieuw is - het graven om Brugge en Gent van een coupure, welke laatste onmiddellijk, zonder het kanaal nog verder door te trekken, met de Schelde aldaar zou aansluiten¹¹⁴. Hierover verzoekt op 26 november de Raad van State de voornaamste steden bij monde van gedeputeerden advies te geven, alsook over twee andere regeringsvoorstellen, de versmelting van alle schipperscorpora tot één nationaal ambacht¹¹⁵ en de afschaffing van alle tollens op de scheepvaart in Vlaanderen¹¹⁶. In vergelijking met de vorige conferenties zijn de voor 9 december uitgenodigde steden tot Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent, Leuven, Mechelen en Oostende gereduceerd¹¹⁷.

Op zaterdag 12 december opent voorzitter Goyck te zijnen huize de laatste reeks conferenties. De volgende dagen vergaderen de deputaties niet, zoals verwacht, op het stadhuis, maar worden verzocht afzonderlijk hun adviezen aan Goyck te overhandigen¹¹⁸. Wou stadsmagistraat of regering elke mogelijke aanleiding tot aanwakking van het onrustig klimaat - op 17 december wordt Brussel *manu militari* bezet - voorkomen, of hoopte de voorzitter, wat ons reëler lijkt, elke camouflage of verstarring der stedelijke standpunten in een openlijke dialoog te vermijden?

De Brusselse magistraat staat gunstig tegenover de voorstellen¹¹⁹ en suggereert voor de financiering de ingevoerde goederen te taxeren. Mechelen in principe ook, maar veroordeelt streng de al te oppervlakkige en overhaastige voorbereiding. Ook Brugge bepleit een technisch en financieel ruimer onderzoek van de waterweg, de raadpleging van alle schippersambachten over het reorganisatieplan en een

114. Ingenieur Vander Baeren, die het project ten dienste van de Brusselse magistraat zal onderzoeken, raamt de globale kosten op 1 137 000 fl. - In een tweede fase zou dan de bruikbaarheid van de Schelde en van haar bijrivieren verbeterd worden.

115. Deze structurele reorganisatie impliceert uiteraard de afschaffing van het oneconomisch privilege van lastbreken, waarvan Brugge, Gent en Oostende genoten. Zoals het derde beoogt dit voorstel de effectieve verwezenlijking van de interne vrijhandel. - Over de aanspraken op lastbreken van Vlaamse steden zie VAN HOUTTE, *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, VII, 412-413.

116. Door deze tollens, stelt de Raad terecht vast, is de in- en uitvoer via Vlaanderen hoger belast dan via Zeeland. - Bij het Gentse antwoord op deze voorstellen (19 december 1699 - cf. infra) is een bijlage gevoegd met een gedetailleerde inventarisatie van al de provinciale, stedelijke en particuliere tollens tussen Oostende en Antwerpen. Het zijn er vierentwintig.

117. Omzendbrief van de Raad van State te zenden aan de magistraat van Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent, Leuven, Mechelen en Oostende, 26 november 1699, (min.). ARA, RS, 1803. De originelen hiervan aan Brugge en Leuvense magistraat, resp. SABG, CA, 391; SAL, 525. Uitg. door GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire*, III, nr. 2260, p. 620.

118. F. Tavernier aan Gentse magistraat, 13 en 15 december 1699, (or.). SAG, reeks 2, 125.

119. Brussel hoopte immers op een kanaal Dendermonde-Brussel.

andere vorm van afkorting der hypothecaire leningen dan de huidige tollén. De Antwerpse deputatie, die dadelijk verklaart dat Gent, Dendermonde, Mechelen en Brussel 'meer beneficie sullen connen genieten' dan het periferische Antwerpen, stelt dat de route pas succesvol zal zijn, indien ze én financieel én economisch voordeliger is dan de 'gesloten' Schelde. Leuven laat gelden dat het over vaart noch schippersambacht beschikt, de Vlaamse waterwegen nooit gebruikt en dus geen oordeel kan geven¹²⁰. Ook de Gentse deputatie onthoudt zich van elk advies, omdat over dergelijke voorstellen slechts op het vlak van de 'generaliteyt der provincie' kan beslist worden¹²¹. Op zijn uitdrukkelijk verzoek zal de Raad van State een paar weken later toch het standpunt van de Gentse magistraat vernemen, of beter nog - de herhaling van het scenario van enkele maanden voordien is niet alleen uiterlijk -, de motivering van zijn afwijzing¹²². De magistraat kant zich resoluut tegen het nieuwe project, omdat Brugge en Gent bij gebrek aan handel en met hen de hele provincie ten onder zouden gaan. Concentratie van alle schippers-corpora acht hij strijdig met de eeuwenoude privileges en is ten slotte van oordeel dat pas na het zorgen voor de nodige compensatiemiddelen tollén kunnen afgeschaft worden¹²³.

In wezen blijft Gent ten zeerste gekant tegen elke hervorming die, zij het ook op korte termijn, een verzwakking van zijn economische en financiële machtspositie kan betekenen. Sinds de mei- en juni-conferenties is wel de houding van Antwerpen en Mechelen gewijzigd. Hun koel ja-maar-antwoord getuigt eerder van beleefdheid dan van enthousiasme, wat ongetwijfeld met het amputeren van het kanaal-project verband houdt. Het vindt alleen te Brussel nog enige aanhang, maar deze wordt precies in de volgende dagen onherstelbaar gekortwiekt. Om aan de maandenlange rumoerigheid van de Naties met hun reactionaire politieke verzuchtingen en hun vaak irriterend optreden een eind te maken, laat de landvoogd immers, op consult van de Raad van State, op 17 december de stad bezetten. Samen met enkele leiders van de Naties - vele dekens waren gevlucht of ondergedoken - worden Vander Meulen en Cardon aangehouden en op bevel van Max Emanuel voor de

120. Voor de adviezen van de deputaties van Brussel, Mechelen, Brugge, Antwerpen en Leuven zie ARA, RS, 1803.

121. Resolutie van de Gentse magistraat van 7 december 1699. SAG, reeks 107, 11, fol. 41-41v.

122. Raad van State aan Gentse magistraat, 19 december 1699, (min.). ARA, RS, 1803.

123. Gentse magistraat aan Raad van State, 29 december 1699, (min.) en (or.). SAG, reeks 3, 42 en ARA, RS, 1803. Uitg. door G. WILLEMSSEN, *Autour d'un projet de canal d'Anvers à la mer à travers le pays de Waes au XVIIe siècle* (Antwerpen, 1908) 22-35. - 'Il ne seroit pas raisonnable ny equitable', verduidelijkt de Gentse magistraat, 'que les batteaux et marchandises aborderoient dans les villes de Bruxelles, de Malines et d'Anvers, et qu'ils passeroient dehors et laissant de costé celles de Gand et de Bruges', en verder, 'chose directement contraire a tout droict et raison, que le brabant n'est que trop beneficié gratuitement par la flandre', en besluit, 'il ne seroit pas compatible avecq la iustice de Sa Majesté que la flandre dut patir si notablement pour encor beneficier davantage le brabant'.

Raad van Brabant gedaagd¹²⁴. Het likwideren van de Naties, de benoeming van conferentievoorzitter Goyck tot lid van de toezichtcommissie¹²⁵ en de toenemende buitenlandse druk op de recente economische politiek zullen de dalende belangstelling voor een zeekanaal nog verder op de achtergrond dringen. De op de februari-maart-conferenties zo gewenste vrije zeeverbinding voor Brabant bleef na enige maanden bij een zoveelste onuitgevoerd project. Doch ook de verwezenlijkingen resulterend uit deze eerste reeks conferenties, verging het niet veel beter.

IV. EPILOOG VAN DE ECONOMISCHE CONFERENTIES

1. *Buitenlandse retorsie. Binnenlandse oppositie. Aftakeling van de politiek der Economische Conferenties*

Na vruchteloze protestwoorden gaan de buurlanden tot retorsiedaden over, zoals gebruikelijk in het toenmalige internationale handelsspel. Op hun vergadering van 9 juni 1699 stemmen de Staten-Generaal met het retorsieplan van de Staten van Holland en West-Friesland in, doch bieden de Spaanse Nederlanden nog een allerlaatste kans door ze over de voorgenomen vergeldingsmaatregelen in te lichten¹²⁶. De Raad van State brengt de magistraat van Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent en Mechelen hiervan op de hoogte en vraagt advies¹²⁷. Ondanks de prognose van een minieme schade pleit Brugge voor een krachtige tegenretorsie, al noemt het deze laatste verwittiging eerder een nieuwe bedreiging dan wel een ultimatum¹²⁸. Een vergissing. Precies dezelfde dag, 29 juni, decreteren de Staten-Generaal het

124. Op 28 mei 1700 worden de gevluchte dekens bij verstek veroordeeld. Over de gearresteerden is nog geen vonnis geveld op het ogenblik dat de nieuwe koning, Filips van Anjou, eind december 1700 allen amnestie zal verlenen. - Over het optreden van de Naties en proces tegen hun leiders zie A. LEVAE, 'Episode de l'histoire des nations de Bruxelles. Troubles de 1698-1700', *Trésor National. Recueil historique, littéraire, scientifique, artistique, commercial et industriel*, 2de Reeks, II (1843) 108-149; HENNE en WAUTERS, II, 154-171; GALESLOOT, *op. cit.* - Politieke en diplomatieke achtergronden belicht door DE SCHRYVER, *op. cit.*, 210-212.

125. Deze vierledige commissie, geheten 'Jointe pour les affaires des Nations de Bruxelles', zal gedurende drie maanden - de eerste anderhalve maand dagelijks - vergaderen. Oppericht door Max Emanuel op 19 december 1699, is ze bedoeld om het gerechtelijk onderzoek van de Raad van Brabant te superviseren en de landvoogd van advies te dienen. Zie hierover GALE-SLOOT, *op. cit.*, 49. - De verslagen van deze commissie zijn alle gebundeld in ARA, RS, 377.

126. Deze omvatten een invoerverbod van alle textielwaren, glas, fruit, hout- en mandewerk en het verbod zout water, een technische vereiste voor het zoutzieden, van benoorden Lillo of het Sas van Gent te betrekken. Uittreksel uit het resolutieboek van de Staten-Generaal van 9 juni 1699, (kopie). ARA, RS, 1787 en 1788; SAA, H en S, 1031.15 en 16.

127. Resolutie van de Raad van State van 22 juni 1699. ARA, RS, 89, fol. 179. - Omzendbrief van de Raad van State te zenden aan de magistraat van Brussel, Gent, Brugge, Antwerpen en Mechelen, 22 juni 1699, (min.). ARA, RS, 1787. De originelen hiervan aan Brugse en Antwerpse magistraat, resp. SABG, CA, 391; SAA, H en S, 1031.17.

128. Brugse magistraat aan Raad van State, 29 juni 1699, (min.) en (or.). SABG, CA, 391 en ARA, RS, 1787.

retorsieplakkaat¹²⁹. Dit nieuwe element blijkt evenwel op de adviezen van Antwerpen, Gent en Mechelen geen invloed te hebben. Al verwachtten deze steden, zoals Brugge, van de represailles slechts een zwakke weerslag, toch achten Gent en Antwerpen tegenvergelding het gepaste antwoord¹³⁰. Maar - en dit is een bijzonder onderscheid - voor Gent is deze contra-retorsie slechts een zet tot het sluiten van een wederzijds handelsverdrag, voor Brugge een direct en blijvend middel tot het verwezenlijken van een economische lente in de Zuidelijke Nederlanden¹³¹.

De retorsie der Verenigde Provinciën is een weldaad, concludeert de Raad van State uit de stedelijke adviezen en omdat men niet kan nalaten, aldus de Raad in zijn consult aan de landvoogd, het voorbeeld van de Staten-Generaal te volgen, adviseert hij het reeds opgestelde tegenvergeldingsplakkaat te promulgeren. Onomwonden neemt Max Emanuel afstand van het advies. Deze onverwachte beslissing verantwoordt hij met de argumentatie, dat al met al wij de eerste stap hebben gezet, onze retorsie door de recente ordonnanties achterhaald zou zijn en absoluut met het koninklijk schrijven van 26 juni dient rekening gehouden¹³². Op

129. *Groot Placaet-Boeck. . . der Vereenighde Nederlanden*, IV ('s-Gravenhage, 1705) 233-234; Een gedrukt exemplaar van dit verbodsplakkaat en een Franse vertaling in handschrift, resp. in ARA, SSO, 418; ARA, RS, 1788. - Op 14 oktober 1699 bevestigt een 'Nader Placaet van Ampliatie' dit van 29 juni en breidt tevens het importverbod uit tot gehekeld vlas, ibidem, 234-235. - Over deze retorsie zie ook FL. PRIMS, *Geschiedenis van Antwerpen*, VIII, ii, *Met Spanje (1555-1715). De economische orde* (Antwerpen, 1942) 297-299; SABBE, *De Belgische Vlasnijverheid*, I, 419.

130. Antwerpse magistraat aan Raad van State, 10 juli 1699, (min.) en (or.). SAA, H en S, 1017.7 en ARA, RS, 1788. - Gentse magistraat aan Raad van State, 13 juli 1699, (min.) en (or.). SAG, reeks 3, 42 en ARA, RS, 1788. - Mechelse magistraat aan Raad van State, 14 juli 1699, (or.). ARA, RS, 1788. - Zoals het vaak voorkomt, is het antwoord van Brussel niet gekend omdat de magistraat mondeling bij de Raad van State advies uitbrengt. Resolutie van de Brusselse magistraat van 13 juli 1699. SABL, 1726. - Voor Antwerpen is de retorsie van de Republiek de aanleiding om bij de Raad van State eind juni de opheffing van het Brugse stapelrecht op Spaanse wol te vragen. Na een positief advies van Brugge vaardigt de regering op 5 augustus 1699 een plakkaat uit, dat de vrijstelling van het stapelrecht op Spaanse wol te Oostende of Nieuwpoort ingevoerd en voor autochtone verwerking bestemd, aan de Antwerpse kooplieden waarborgt. Ordonnantie van 5 augustus 1699, (kopie). SAA, H en S, 1017.21 t/m 24.

131. Deze tegengestelde instelling blijkt ook uit het ontkennend antwoord van beide steden op een latere vraag van de Raad van State, of een gebeurlijke tegenvergelding geen boemerang-effect zou hebben. Raad van State aan Gentse en Brugse magistraat, 21 juli 1699, (min.). ARA, RS, 1788; Gentse magistraat aan Raad van State, 31 juli 1699, (min.) en (or.). SAG, reeks 3, 42 en ARA, RS, 1788; Brugse magistraat aan Raad van State, 5 augustus 1699, (min.) en (or.). SABG, CA, 391 en ARA, RS, 1788.

132. Consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 21 juli 1699, (kopie). ARA, RS, 1788. - Het ontwerp-plakkaat is waarschijnlijk het ongedateerde 'Projet du placcart a emaner pour la deffence des laines et toileries' in ARA, RS, 1787. - Op 26 juni vroeg Karel II, ongerust over het optreden der Naties, aan de landvoogd opheldering over de recente economische politiek in de Spaanse Nederlanden, de buitenlandse reacties en hun weerslag, waarover de koning slechts vage inlichtingen ontvangen had. *Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle*, V (Brussel, 1935) 708-709.

30 juli en 3 augustus herhaalt de Raad de dringende noodzaak van tegenretorsie, meldt dat Gent en Brugge op een algeheel invoerverbod aansturen en pleit voor een meer positieve houding van de landvoogd. Lakoniek antwoordt Max Emanuel: 'Jay repondu sur la consulte du 21 de juillet'. 's Anderendaags weerlegt de Raad de eerste twee argumenten van de landvoogd, die ten zeerste verbaasd is over 'cette nouvelle instance' en decreteert, 'apres avoir veu l'ordre du Roy sur cette matiere', andermaal advies uit te brengen. Het consult van de Raad van State van 25 augustus is een eerlijke ver(ant)woording van zijn beleid. Niet de animositeit van de Brusselse Naties lag aan het begin van de conferenties, beklemtoont de Raad vinnig, maar wel het verzoek van de Staten van Vlaanderen, geërgerd door de divergentie tussen de verminderende afzetmogelijkheden in de Verenigde Provinciën en Engeland en de groeiende, vrijwel onbelemmerde invoerstream uit het buitenland, waardoor de Zuidelijke Nederlanden onafwendbaar verworpen tot een land 'depeuplé et depourveu d'argent'. Om hun meer directe verbondenheid met het economisch leven riep de landvoogd de steden en niet de Staten samen. Besloten werd, vervolgt het consult, tot invoerverbod slechts van wolwaren en Oosterse textielen en tot hogere invoerrechten, fiscaal gekleurd, op luxetextielen, zout en wijnen. Het toepassingsveld van de vergelding van de Republiek en nog meer van Luik - we komen hier dadelijk op terug - is ruimer dan dit van onze directe en indirecte prohibities. Slechts één houding is te rechtvaardigen, herhaalt de Raad verwijzend naar de stedelijke adviezen, nl. met minstens gelijke retorsie terug te slaan, of anders

'estant chose inconcevable, chocquante la grandeur de Sa Majesté, que ses propres sujets doivent souffrir que toutes sortes de denrées, marchandises et manufactures des Provinces Unies entrent librement en ces pays dans une grande affluance, pendant que l'entrée des nostres est interdite en leur pays'.

Met dit treffend gevoelsargument eindigt het consult¹³³.

Strenger dan dat van de Verenigde Provinciën is het Luikse retorsie-plakkaat van 20 juli, dat het prinsbisdom sluit voor alle goederen geproduceerd of bewerkt in de Zuidelijke Nederlanden¹³⁴. Om hun praktische of theoretische kennis laat de Raad van State zich door de magistraat van Antwerpen, Gent, Namen en de Raad van Namen adviseren¹³⁵. Verbitterd constateert Antwerpen een terugval van zijn

133. Consulten van de Raad van State aan Max Emanuel, 30 juli, 3, 4 en 25 augustus 1699, (min.). ARA, RS, 1788.

134. SAA, H en S, 1031.43 (gedrukt exemplaar); ARA, RS, 1788 (kopie). - Zie hierover ook P. HARSIN, 'Etudes sur l'histoire économique de la principauté de Liège particulièrement au XVIIe siècle', *Bulletin de l'institut Archéologique Liégeois*, LII (1928) 120-122 en 130-131; SABBE, *op. cit.*, I, 400.

135. Resolutie van de Raad van State van 29 juli 1699. ARA, RS, 89, fol. 184. - Omzendbrief van de Raad van State te zenden aan de magistraat van Antwerpen, Gent, Namen en aan de Raad van Namen, 29 juli 1699, (min.). ARA, RS, 1788. Het origineel hiervan aan Gentse magistraat, SAG, reeks 103, 1699.

globale afzet met meer dan de helft, verwijst schamper naar de 'onwettelijke en willekeurige belasting' op zijn goederen in de andere steden en komt ontgoocheld tot de slotsom dat het Eeuwig Edict 'n'est que pour ruiner la mesme ville et qu'il vaut mieux de l'abandonner que de le maintenir à la totale perte de la dite ville'¹³⁶. Voor Namen beperkt zich de retorsieschade tot de weliswaar belangrijke ijzersector, omdat - een vrij onverwachte bijzonderheid - vier vijfde van de Naamse ijzerproductie in Luik niet langer meer tot spijkers kan worden verwerkt. Om de Luikenaars te dwingen hun plakkaat te herroepen, adviseert de Naamse magistraat alle ijzerexport en -transito naar Luik te verbieden¹³⁷. Op 6 augustus kondigt Luik echter een doorvoerverbod van goederen en dieren van en naar de Zuidelijke Nederlanden af¹³⁸. Niet alleen betekent dit verstrakken van de retorsiegreep de feitelijke isolering van Limburg en Gelderland, maar ook het doorsnijden van de transitostroom naar de Duitse gewesten. Antwerpen noemt zich het grootste slachtoffer en alarmeert opnieuw de regering, zij het minder agressief¹³⁹. Eindelijk geeft ook de Raad van Namen zijn advies. Instemmend met het antwoord van de Naamse magistraat, voorspelt hij dat de prins-bisschop beide plakkatens zal in-trekken, omdat ze in de Luikse periferie wegens de grillige en versneden grenzen niet kunnen onderhouden worden en in het centrum onder druk van Zuidnederlandse vergeldingsmaatregelen tot afschaffing zullen genoopt worden¹⁴⁰.

In het zoëven vermeld consult van 25 augustus verzekert de Raad van State de landvoogd, dat door de onmiddellijke beantwoording van de Luikse 'oorlogsverklaring' met een analoge retorsie 'on reduira les Liegeois en peu de iours de faire cesser leurs placarts puis qu'ils ne peuvent subsister sans nos marchandises et sans leur accorder le transit par le pays du Roy de celles, qu'ils pourroient tirer d'ailleurs'. De Raad van State blijft op zijn standpunt, Max Emanuel evenzeer. Op het consult reageert de landvoogd niet met een kordaat neen. Veel raker zijn een aantal concrete vragen over de vergoeding voor het verlies van in- en uitvoerrechten, de efficiëntie van contra-retorsie tegen Luik, de precedenten van prohibitie in de buurlanden en - een teer punt - over het reeds bereikte resultaat van de nieuwe economische politiek, dit alles 'pour informer et esclaircir le Roy auplus-

136. Antwerpse magistraat aan Raad van State, 3 augustus 1699, (min.) en (or.). SAA, H en S, 1031.38 en ARA, RS, 1788. - Volgens Antwerpen overtreft zijn afzet in Luik deze in eigen land. Het antwoord bevat trouwens een gedetailleerde beschrijving van de goederenstroom van en naar Luik.

137. Naamse magistraat aan Raad van State, 4 augustus 1699, (or.). ARA, RS, 1788. - Over de ijzertrafiek Zuidelijke Nederlanden-Luik zie HARSIN, *op. cit.*, 132-137.

138. SAA, H en S, 1017.4 en 5 (gedrukt exemplaar); ARA, RS, 1788 (kopie).

139. Resolutie van de Antwerpse magistraat van 11 augustus 1699 (SAA, PK, 525, p. 151) en van de Brede Raad van 17 augustus 1699 (SAA, PK, 1759, fol. 158v.-159). - Zie ook diverse Antwerpse rekwesten aan Max Emanuel en aan de Raad van State, s.d., (min.). SAA, H en S, 1017.6; SAA, H en S, 1031.34 t/m 40.

140. Raad van Namen aan Raad van State, 14 augustus 1699, (or.). ARA, RS, 1788.

tost et satisfaire a sa depesche'. Het antwoord van de Raad is in grote trekken een herhaling van zijn gekende argumentatie¹⁴¹. Deze besluiteloze verdeeldheid in de regering is een bijkomende rem op de reeds zo moeilijke economische opleving, die uiteindelijk zowel landvoogd als Raad van State viseren. Zal een escalatie van de buitenlandse druk leiden tot enige toenadering over het handelspolitieke antwoord?

Op 10 september vraagt Karel II aan Max Emanuel de gegrondheid van een nota te onderzoeken, waarin de Franse ambassadeur te Madrid de recente Zuidnederlandse handelswetgeving als *malafide* strijdig met de verdragen had veroordeeld¹⁴². De Raad van State vraagt advies aan Dominique Wouters, handelsraadslid van de Raad van Financiën, en aan de magistraat van Antwerpen en Brugge¹⁴³. Ironisch weerlegt Wouters de beschuldigingen en gaat dan zelf tot de aanval over. Na een gedetailleerd onderzoek van de Franse tarieven noemt hij ze collectief 'des surcharges insupportables et tyranniques', maar, vergoelijkt Wouters, 'en France la volonté domine la raison et iustice sans aucun egard au stipule des traittez'. Ook voor Brugge is het niet moeilijk de Zuidnederlandse ordonnanties maar zwakke broertjes van de Franse te noemen¹⁴⁴.

In zijn consult van 24 oktober bedient de Raad van State zich hoofdzakelijk van Wouters' argumentatie en zelfs bewoordingen om de Franse klacht te ontzenuwen¹⁴⁵. Drie dagen later volgt een tweede consult met aan het Antwerpse antwoord ontleende officiële bewijzen van eenzijdige protectie en prohibitie door

141. Resoluties van de Raad van State van 18, 25 augustus, 9, 11, 14 en 23 september 1699. ARA, RS, 89, fol. 187v.-191; Consulten van de Raad van State aan Max Emanuel, 25 augustus, 9, 11, 14 en 23 september 1699, (min.). ARA, RS, 1788.

142. Karel II aan Max Emanuel, 10 september 1699, (kopie). ARA, RS, 1788. - Memorandum van Henri d'Harcourt, buitengewoon ambassadeur te Madrid 1697-1700, 12 mei 1699, (kopie). ARA, RF, 8661; ARA, RS, 1788; SAA, H en S, 1031.49; SABG, CA, 391. - Over hertog Henri d'Harcourt (1654-1718) zie C. HIPPEAU, *Nouvelle Biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, XXIII (Parijs, 1858) kol. 341-342.

143. Resoluties van de Raad van State van 3 en 8 oktober 1699. ARA, RS, 89, fol. 192v.-193. - Raad van State aan D. Wouters, 3 oktober 1699, (min.). ARA, RS, 1788; Raad van State aan Antwerpse magistraat, 3 oktober 1699, (min.) en (or.). ARA, RS, 1788 en SAA, H en S, 1031.46; Raad van State aan Brugse magistraat, 8 oktober 1699, (min.) en (or.). ARA, RS, 1788 en SABG, CA, 391. - Meer over het optreden van Dominique Wouters als economisch raadgever zie DE SCHRIVER, *op. cit.*, 32 en 142-145.

144. D. Wouters aan Raad van State, 8 oktober 1699, (or.). ARA, RS, 1788. - Brugse magistraat aan Raad van State, 19 oktober 1699, (min.) en (or.). SABG, GA, 20, fol. 277-278 en ARA, RS, 1788.

145. Consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 24 oktober 1699, (min.). ARA, RS, 1788. - De Raad herhaalt ook Wouters' verantwoording van het uitvoerverbod van inheemse wol 'qu'il est connu a toute l'europe que c'est une maxime universellement pratiqué par tous les Princes et estats de retenir les matieres necessaires au soutien de leurs manufactures et de n'en laisser sortir que le superflu'. - Voor een schets van de Franse invoerrechten op Zuidnederlandse produkten zie SABBE, I, 383-384; DESPRETZ-VAN DE CASTEELE, 'Het protectionisme in de Zuidelijke Nederlanden', 302-304.

Frankrijk ingesteld. Op basis van beide consulten zendt de landvoogd een dossier naar de Consejo de Estado¹⁴⁶. Het betekende echter geen adempauze voor de regering, want op dat ogenblik eiste een nieuwe en tot dan toe hevigste retorsie-aanval alle aandacht op.

Geïnspireerd door Luik had op 8 oktober de keurvorst van de Palts zijn hertogdommen Gulik en Berg voorgeschreven 'die Commercia gegen ersagte Hispanische Niederlanden gleichfals zu verbiethen'¹⁴⁷. Na de afkondiging van dit plakkaat op zondag 25 oktober worden zelfs de lopende handelsverrichtingen dadelijk geblokkeerd, wat het economisch leven in Limburg en vooral in Gelderland met zijn tientallen vlekken uitgestrooid over Berg en Gulik, verlamt¹⁴⁸. Talrijk zijn de rekwesten van de Staten van Limburg en Gelderland. Steeds maar herhalen ze én dezelfde motivering én de enige oplossing, resp. de economische afhankelijkheid van het omliggende en omringende buitenland en de noodzaak de provincie ten spoedigste van de 1 april-plakkaten vrij te stellen¹⁴⁹.

Na instemming van de landvoogd machtigt de Raad van State, op voorstel van Bergeyck - en hiermee raken we de achtergrond van de kentering van de Raad -, de Staten van Gelderland met het hof te Düsseldorf te onderhandelen ten einde de retorsie te schorsen, 'les assureant que vous vous entremettrez en notre Cour de Bruxelles pour accomoder et faire redresser les points auxquels ils pourront estre interessez'¹⁵⁰. Op 17 december decreteert de keurvorst de intrekking van zijn retorsieplakkaat voor één maand, om de Zuidnederlandse regering de kans te bieden de handelsbetrekkingen officieel op de oude voet te normaliseren¹⁵¹. De zwenking van de Raad van State zal na en wellicht ook beïnvloed door de onder-

146. Antwerpse magistraat aan Raad van State, 25 oktober 1699, (min.) en (or.). SAA, H en S, 1031.21, 22, 48 en ARA, RS, 1788. - Consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 27 oktober 1699, (min.). ARA, RS, 1788. - Max Emanuel aan Consejo de Estado, 5 november 1699, (min.). ARA, RS, 1788.

147. ARA, RS, 1788; ARA, RF, 8683 (kopie); ARA, RS, 1788; SAA, H en S, 1031.24 en 25 (Franse vertaling); ARA, RS, 1788 (Nederlandse vertaling). - Over Jan Willem, keurvorst van de Palts (1658-1716), zie A. KLEINSCHMIDT, *Allgemeine deutsche Biographie*, XIV (Leipzig, 1881)314-317.

148. Magistraat van Erkelens aan Raad van State, 27 en 30 oktober 1699, (or.). ARA, RS, 1788.

149. De Limburgse oppositie tegen de 1 april-plakkaten is vanzelfsprekend door de retorsie van de prins-bisschop van Luik en de keurvorst van de Palts fel toegenomen. Rekwesten van de Staten van Limburg in ARA, RS, 1788 en RAL, DL, 105, alwaar ook de verbalen van de vergaderingen der Staten. Zie ook de resoluties van de Raad van State van 5, 26 september, 8, 17 oktober en 13 november 1699. ARA, RS, 89, fol. 189-196v. - Rekwesten en correspondentie van de Staten van Gelderland in ARA, RS, 1788 en ARA, RF, 8683. Zie ook de resoluties van de Raad van State van 9 juli, 5, 13 en 22 november 1699. ARA, RS, 89, fol. 181-197v.

150. Raad van State aan Staten van Gelderland, 21 november 1699, (kopie). ARA, RS, 1788; RAL, DL, 105. - Zie ook het consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 21 november 1699, (min.) en (or.). ARA, RS, 1788.

151. Staten van Gelderland aan Raad van State, 13 januari 1700, (or.). ARA, RS, 1788.

drukking van de Naties duidelijk gestalte krijgen. Getuige hiervan het consult van 13 februari 1700¹⁵².

De betekenis van, de handel en de belangrijkheid van de kant-, linnen-, tapijt- en zijdenijverheid in onze gewesten, de schade aan deze nijverheden en de isolering van de oostelijke provincies door de buitenlandse retorsie, het verlies van douanerechten en de geringe toeneming van de wolwarenproduktie leidden de Raad van State tot de beslissing, het recente prohibitiestelsel in de wolsector voor een systeem van gecontroleerde invoer te verlaten. De spil hiervan is de hal, schakel tussen de fabricateur van autochtone en de importeur van vreemde wolwaren enerzijds en de afnemer anderzijds. Het is echter de bedoeling van de Raad de opheffing van het import- en transitoverbod van wolwaren als een toegeving in te kleden bij de verhoopte onderhandelingen met Engeland. Max Emanuel stemt met het compromis ten volle in en duidt de graaf van Tirimont aan als onderhandelaar met de Engelse gezant Hill¹⁵³.

Als overgang wil de Raad het hal-ontwerp voor zover het louter binnenlandse hervormingen eist en geen argwaan in het buitenland wekt, spoedig invoeren. Op 28 februari 1700 beveelt hij de vier voornaamste steden, Antwerpen, Brugge, Brussel en Gent, twee fondsen in te stellen, een voor de opkoop van wol om deze tegen matige prijzen aan minvermogende wevers te verkopen en een ander voor het opkopen van hun onverkochte afgewerkte stoffen, dit alles in een daarvoor op te lichten hal gecentraliseerd. Risico's zijn aan het systeem niet verbonden, verzekert de Raad, omdat op een eventuele afwijzing der kooplieden de Raad efficiënt zal ingrijpen, de twee kapitalen levend zijn en steeds gedekt door de in de hal opgestapelde goederen¹⁵⁴. Een week later meldt Brugge dat aan het verzoek reeds vol-

152. Dit consult is het antwoord op een decreet van de landvoogd, waarin deze verzoekt realistisch de diagnose van de economische situatie te stellen en de nodige conclusies te trekken. Decreet van Max Emanuel aan de Raad van State, 6 februari 1700. *Correspondance de la Cour d'Espagne*, V, 730.

153. Consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 13 februari 1700, (min.) en (or.). ARA, RS, 1789. - Aan dit consult ging een campagne vanwege koopliedenkringen vooraf die aandrongen op een normalisering van de handelsbetrekkingen met de buurlanden, om vooral de lijnwaad- en kantexport te behouden en liefst nog te verhogen. Hierdoor werd de Raad van State, ofschoon moeilijk te wegen, ongetwijfeld beïnvloed. Zie hiervoor het rekwes van de 'ghemeene kooplieden' van Gent met het begeleidend schrijven van de magistraat aan de Raad van State, 3 februari 1700, (min.) en (or.). SAG, reeks 3, 43, en ARA, RS, 1789. Ook Kortrijk, na Gent het belangrijkste lijnwaadcentrum, ijverde intens voor de intrekking van het Eeuwig Edict. (E. SABBE, 1,397). - Over Lodewijk Alexander Schockaert, graaf van Tirimont (1633-1708), zie R. DE SCHRUYVER, *Nationaal Biografisch Woordenboek*, II (Brussel, 1966) kol. 872-876.

154. Omzendbrief van de Raad van State te zenden aan de magistraat van Antwerpen, Brugge, Brussel en Gent, 28 februari 1700, (min.). ARA, RS, 1789. Het origineel hiervan aan Antwerpse magistraat, SAA, H en S, 1032.10. Uitg. door GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire*, III, nr. 2262, p. 627-628. Herinneren we eraan dat de Raad van State op 23 mei 1699 de voornaamste steden, toen ter bescherming van de producent, tevergeefs had aangespoord zelf de onverkochte wol op te kopen.

daan was in het kader van de lokale opbeuringspolitiek. Het *mali* daarentegen van de Gentse stadsfinanciën, nog gestegen als gevolg van het laatste Eeuwig Edict-artikel, aldus de magistraat, sluit elke financiering uit, terwijl een geschil met de handboogilde-eigenares de verbouwing van haar gildehuis tot hal uitstelt ¹⁵⁵.

Op 29 mei 1700 komt dan de eerste officiële aftakeling van het Eeuwig Edict. Een ordonnantie, opgesteld door Bergeyck en Wouters, herstelt de transitio van alle textielen mits de vroegere heffing van 2,5% der waarde ¹⁵⁶. Het einde volgt op 24 juli 1700.

'Hebbende goedt gevonden tot het gemeyne best ende beneficie van den coop-handel', aldus het proemium van deze ordonnantie, 'toe te laeten het uyt-gaen van de Wolle ende het inne-commen van de manufacturen van Wolle, niet-tegenstaende het Placcaert van den eersten ende achtsten April des voorleden jaers, mits betaelende de Rechten daer op gestelt by den particulieren Tarif, die Wy tot desen eynde hebben doen emaneren'.

De dispositio herhaalt de verplichting voor de steden - welke? - een actief economisch beleid te voeren. Nieuw is dat al de vreemde wolwaren de stedelijke hal moeten passeren ter verifiëring van de kwaliteit, kwantiteit, waarde en ... betaalde invoerrechten, alsook om de importeur te verplichten, proportioneel aan de ingevoerde hoeveelheid, een gedeelte van lokaal fabrikaat af te nemen ¹⁵⁷.

In een begeleidende brief aan de steden meldt Max Emanuel eufemistisch, dat

155. Brugse magistraat aan Raad van State, 9 maart 1700, (or.). ARA, RS, 1789. - Gentse magistraat aan Raad van State, 20 maart 1700, (min.) en (or.). SAG, reeks 3, 43 en ARA, RS, 1789.

156. WOUTERS, *Livre des Placcarts*, 330-332; GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire*, III, nr. 2264, p. 633-634. - D. Wouters aan Raad van State, 23 mei 1700, (min.): 'Ayant en suite et accomplissement de l'ordre de Vos Seigneuries Illustrissimes eu l'honneur de conférer avec le seigneur Comte de Bergeyck, et adviser mes petits sentiments et reflexions sur le fait du rétablissement de l'entrecours du Commerce avec les Princes et Estats voisins et discuté la matière a fond'. ARA, RF, 8598.

157. *Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, IV, ii, 902-904; *Placcaerten van Brabant*, VI, 462-463. - Zie ook de consulten van de Raad van State aan Max Emanuel, 7 en 23 juli 1700, (min.) en (or.). ARA, RS, 1789. - Over de onderhandelingen tussen Tirimont en Hill beschikken we slechts over schaarse gegevens en past derhalve enige voorzichtigheid. Deze contacten hebben waarschijnlijk tot volgend compromis geleid: binnen de drie maand na de intrekking van het Eeuwig Edict zou Engeland het invoerverbod van kant intrekken, als eerste stap tot het sluiten van een algemeen handelsverdrag. Feit is dat Engeland in 1700 zijn invoerbod van kant door prohibatieve invoerrechten heeft vervangen. Deze hebben echter niet kunnen beletten dat Engeland in het begin der achttiende eeuw jaarlijks nog voor 30 000 pond sterling Zuidnederlandse kant zal importeren, en ze hebben ongetwijfeld ook de invoer langs illegale weg bevorderd. Zie hierover het consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 26 april 1700, (or.). ARA, RS, 1789; Antwerps document beginnend met de woorden 'Les nouvelles qu'on apprend par les Gazettes et par des Particuliers', 1702?, (or.). SAA, H en S, 1017.77; M. HUISMAN, *La Belgique commerciale sous l'empereur Charles VI. La Compagnie d'Ostende. Etude historique de politique commerciale et coloniale* (Brussel-Parijs, 1902) 37. - Adam Smith in zijn *The Wealth of Nations*, bk. IV, hfst. 2, noemt het Eeuwig Edict een vergeldingsplakkaat tegen het Engelse invoerverbod van kant van 1697. Dergelijke tegenmaatregelen zijn verantwoord, aldus deze

zowel op de uitvoer van inheemse wol als op de invoer van vreemde wolwaren 15% ad valorem zal geheven worden, wat op de interne markt, zo heeft de landvoogd opgeteld, een concurrentiële voorsprong van 30% op de uitheemse wolwaren betekent¹⁵⁸.

Andermaal uitgewerkt door Wouters in overleg met Bergeyck, worden op 3 augustus 1700 nieuwe tarieven uitgevaardigd, niet alleen op de im- en export van wol(waren), maar ook - en dit verdient nadruk - op de invoer van gouden, zilveren en zijden stoffen, kant, leder, knopen en kledingstukken. De taal der cijfers is duidelijk: verboden zijn vervangen door hoge invoerrechten, prohibitieve invoerrechten door matige¹⁵⁹. Voor Antwerpen en Brugge, de enige steden die punctueel het Eeuwig Edict en integraal het halsstelsel hebben nageleefd, is het een pijnlijk ontwaken. De Brugse magistraat roept vergeefs de andere steden op tot een krachtig en unaniem protest tegen de intrekking van het Eeuwig Edict. Slechts Antwerpen reageert positief¹⁶⁰. Half augustus wijst de Antwerpse magistraat de regering ontmoedigd op de ontstane verwarring. Hij dringt krachtig aan op een nieuwe bijeenkomst van de conferenties en pleit voor de oprichting van een nationale compagnie die de invoer van wolwaren, eventueel op basis van het nieuwe stelsel, zou controleren en monopoliseren¹⁶¹. Onmiddellijk grijpt de Raad van State in. Zoals Antwerpen en Brugge, aldus de ordonnantie van 18 augustus 1700, moeten ook

doctrinaire liberaal, indien er een goede kans bestaat dat ze leiden tot het herroepen van de hoge rechten of verboden.

158. Resolutie uit de geheime zitting van de Raad van State op 24 juli 1700. ARA, RS, 90, fol. 37v. - Bewaard zijn de omzendbrieven van Max Emanuel aan Naamse, Leuvense en Antwerpse magistraat, 24 juli 1700, (or.). Resp. RAN, VN, T, 186; SAL, 526; SAA, H en S, 1032.11. Uitg. door GILLIODTS-VAN SEVEREN, *op. cit.*, III, nr. 2265, p. 634-635.

159. WOUTERS, *Livre des Placcarts*, 332-341. - In vergelijking met de tariefwetgeving vóór de 1 april-verboden zijn de uitvoerrechten op inheemse wol meer dan verdubbeld (ca. 12% ad valorem) en bedraagt de invoerheffing op wolwaren 15% der waarde tegen 3% vóór 1 april 1699. Vergeleken met het conferentie-plakkaat van 22 juni 1699 zijn de tarieven voor kant, gouden, zilveren en zijden stoffen met 50 tot 65% verminderd, terwijl de invoerrechten op leder, knopen en kledingstukken nagenoeg gehandhaafd bleven. In een tweede fase zullen vrijwel al deze rechten op het peil van vóór de conferenties terugvallen. - Het invoerverbod van Oosterse textielen en imitaties bleef van kracht, doch kon de frauduleuze invoer niet stuiten. Op 29 april 1702 zal een ordonnantie andermaal invoer en verkoop ervan verbieden. (*Placcaerten van Brabant*, VI, 481; WOUTERS, 13**).

160. Bewaard is de omzendbrief van Brugse aan Mechelse magistraat, 9 augustus 1700, (or.). SAM, S I, 11 (158). - Mechelen neemt een afwachtende houding aan. Mechelse aan Brugse magistraat, 16 augustus 1700, (min.). SAM, S I, 11 (158). - Antwerpen stuurt zijn conferentie-delegatie naar Brussel. Resolutie van de Antwerpse magistraat van 12 augustus 1700. SAA, PK, 525, p. 196. - Op 6 mei 1700 had de Gentse magistraat de kooplieden in wol nog gesteund om het plakkaat van 1 april in te trekken, ten einde inheemse wol opnieuw te exporteren. Rekwest van de 'ghemeene kooplieden' van Gent met het begeleidend schrijven van de magistraat aan de Raad van Financiën, 6 mei 1700, (min.). SAG, reeks 3, 43.

161. Rekwest van de Antwerpse magistraat aan Max Emanuel, 16 augustus 1700, (min.) en (or.). SAA, H en S, 1017.13 en ARA, RF, 8636. - Zie ook de resoluties van de Antwerpse magistraat van 20 en 21 augustus 1700. SAA, PK, 525, p. 197.

Leuven, Brussel, Gent, Bergen, Namen, Mechelen en zij alleen een hal oprichten. Bewoners van andere steden of van het platteland mogen uitheemse wolwaren kopen noch verkopen¹⁶². Het heeft weinig gebaat. Tegen het einde van het jaar hebben Brussel en Mechelen wel aan enkele steden inlichtingen ter zake gevraagd, doch een hal is er nog niet; te Gent is het geschil tussen magistraat en gilde nog steeds hangend¹⁶³.

Onderling wantrouwen tussen en geringe medewerking van de 'bevoorrechte' steden, ontoereikende wetgeving en machteloosheid van de regering tegenover fraude, doch vooral de boycot van de kooplieden-importeurs leidden tot de mislukking van het project. Deze laatsten waren immers noch van nature noch in casu bereid hun wolwaren naar de hal te brengen, om er bovendien nog verplicht te worden een gedeelte van lokaal fabrikaat, duurder dan de ingevoerde Engelse, zelfs duurder dan deze van het platteland, te kopen. Waar de magistraat een hal had opgericht, bleef ze dan ook maar van plaatselijk belang, zonder in het regeringsconcept geïntegreerd te worden. Van het Eeuwig Edict bleef na enige maanden weinig over, van wat het had moeten vervangen - of noem het verbeteren -, al evenmin¹⁶⁴.

2. *Het laatste Eeuwig Edict-artikel gehandhaafd*

Het weinige van het Eeuwig Edict dat toch van kracht bleef, was het vijftigste en laatste artikel, dat op ultimatieve eis van Antwerpen aan het plakkaat werd toegevoegd en al dadelijk tot een principiëskwestie uitgroeide. Voor de ene stad gold het artikel slechts de wolwaren, voor de andere - zoals in het Eeuwig Edict - alle inheemse fabrikaten.

Na een reeks vergeefse bilaterale besprekingen beschuldigt de Antwerpse magistraat half juli 1699 in een rekwes aan de Raad van State de Brusselse ervan, op de Antwerpse goederen (behalve op wolwaren) 4% ad valorem te blijven heffen in strijd met de beslissingen van de economische conferenties en de bepalingen van het laatste Eeuwig Edict-artikel¹⁶⁵. Vruchteloos eist de Raad een algehele na-

162. *Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, IV, ii, 904-906; *Placcaerten van Brabant*, VI, 463-465. - Zie ook de resolutie uit de geheime zitting van de Raad van State op 17 augustus 1700. ARA, RS, 90, fol. 37v.

163. Resoluties van de Brusselse magistraat van 21, 26 augustus, 5 november en 9 december 1700. SABL, 1727. - Antwerpse aan Mechelse magistraat, 23 augustus 1700, (or.). SAM, S I, 11 (158); Mechelse aan Antwerpse magistraat, 1 september 1700, (min.). SAM, S I, 11 (158); Mechelse aan Antwerpse en Brusselse magistraat, 3 december 1700, (min.). SAM, S I, 11 (158). - Resolutie van de Gentse magistraat van 18 december 1700. SAG, reeks 107, 11, fol. 70v.; Correspondentie over de Gentse halperikelen in SAG, reeks 3, 43.

164. In 1705 zal Bergeyck dit halsstelsel opnieuw pogen in te voeren. Zie hierover de Antwerpse 'Reflectien ende Propositionen om de halle van de wolle manufacturen in staet te stellen binnen de stad van Antwerpen', september of oktober 1705, (or.). SAA, H en S, 1031.82.

165. Rekwes van de Antwerpse magistraat aan de Raad van State, juli 1699, (kopie). ARA, RS, 1803.

leving van het Eeuwig Edict. Hierop maakt Antwerpen de zaak bij de Raad van Brabant aanhangig. De Brusselse verdediging argumenteert, dat de weliswaar algemene bewoordingen van het artikel beperkt zijn tot het toepassingsveld van de ordonnantie, met name de wolsector, zoals - inderdaad - de inleiding van het Eeuwig Edict aanduidt. Zolang de koning de precieze interpretatie niet omschrijft, aldus Brussel, handhaven wij de stedelijke rechten op alle niet-wollen goederen¹⁶⁶. In zijn consult van 18 augustus aan de landvoogd veroordeelt de Raad van State de Brusselse houding als strijdig met de interne vrijhandel¹⁶⁷. Op zijn advies decreteert Max Emanuel op 27 augustus dat

alle koopmanschappen ghefabricqueert in dese landen, gaende van d'eene onser Provinciën ofte Steden naer eene andere van dese Landen onser gehoorsaemheyt, aldaer niet en mogen worden belast met eenigh recht nochte impostie¹⁶⁸.

De Brusselse magistraat - om erger te voorkomen, beweert hij een jaar later - schikt zich naar de ordonnantie, maar poogt tegelijkertijd door een bijzonder actieve politiek van inplanting en uitbreiding van textielnijverheden de lokale markt te beschermen¹⁶⁹. Intern tegengewerkt door het corporatief regime en extern door het vijandig klimaat tussen Naties en magistraat, blijft deze machteloos tegenover de afzet van de andere steden.

De herroeping van de 1 april-plakkaten op 24 juli 1700 grijpt de Brusselse magistraat dan ook dankbaar aan als een impliciete toelating om opnieuw op de binnelandse goederen, inclusief de wolwaren, rechten te heffen¹⁷⁰. Hij negeert de vermaningen van de Raad van State van 10 oktober en 10 november 1700, dat het laatste Eeuwig Edict-artikel 'doit operer tousiours sans aucune innovation'¹⁷¹.

166. Resolutie van de Raad van State van 21 juli 1699. ARA, RS, 89, fol. 184; Raad van State aan Brusselse magistraat, 21 juli 1699, (min.). ARA, RS, 1803. - Rekwest van de Antwerpse magistraat aan de Raad van Brabant met een reeks officiële getuigenissen, 29 juli 1699, (kopie). SAA, H en S, 1032.19 t/m 25. - Brusselse magistraat aan Raad van Brabant, augustus 1699, (kopie). ARA, RS, 1803; SAA, H en S, 1032.26 t/m 28.

167. Resolutie van de Raad van State van 18 augustus 1699. ARA, RS, 89, fol. 187; Consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 18 augustus 1699, (min.). ARA, RS, 1803.

168. *Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, IV, ii, 774-775; *Placcaerten van Brabant*, VI, 480-481; WOUTERS, *op. cit.*, 12++-13+-. - Zie ook de resolutie uit de geheime zitting van de Raad van State op 27 augustus 1699. ARA, RS, 90, fol. 35v.

169. Resoluties van de Brusselse magistraat van 12, 25, 30 september en 3 oktober 1699. SABL, 1726; Decreet van de Brusselse magistraat van 15 oktober 1699, (min.). SABL, 683.

170. Resoluties van de Brusselse magistraat van 12, 15, 23 november en 7 december 1700. SABL, 1727; Decreet van de Brusselse magistraat van 18 augustus 1700, (kopie). SAA, H en S, 1032.40 t/m 42.

171. Omzendbrief van de Raad van State te zenden aan de magistraat van Antwerpen, Gent, Brugge, Brussel, Leuven, Mechelen, Bergen en Namen, 10 oktober 1700, (min.). ARA, RS, 1803. De originelen hiervan aan Naamse en Brusselse magistraat, resp. RAN, VN, I, 186; SABL, 683. Uitg. door GILLIODTS-VAN SEVEREN, *op. cit.*, III, nr. 2265, p. 635-636. - Raad van State aan Brusselse magistraat, 10 november 1700, (min.) en (or.). ARA, RS, 1803 en SABL, 683.

Daartegenover stelt Brussel dat het de ordonnanties van 1 april en 27 augustus 1699 slechts heeft nageleefd, 'pour prevenir les desordres qui se commirent par le menu peuple, lequel sans avoir aucune consideration voulut faire cesser generalement tous les droits sur les manufactures et fabricques internes'. Het betoogt verder dat deze rechten in feite lopende hypotheeken op vroegere leningen zijn, aan welke waarborgen der crediteurs niet mag getornd worden¹⁷². Dit is ook de inhoud van zijn rekwes tot de landvoogd, tot wie de magistraat zich wendt om het geschil voor de Raad van Brabant te brengen¹⁷³. Max Emanuel verklaart zich op 2 en 14 december solidair met de instructies van de Raad van State en gaat akkoord om eerst na de afschaffing van de rechten de Raad van Brabant over de wettelijkheid ervan te laten oordelen¹⁷⁴. Steeds tevergeefs. Op 6 januari 1701 doet de landvoogd een beroep op de Raad van Brabant, om de Brusselse magistraat juridisch tot gehoorzaamheid te dwingen. Het gerechtshof veroordeelt de magistraat tot een forfaitaire boete van honderd gulden op elke overtreding van het Eeuwig Edict-artikel¹⁷⁵. Eindelijk geeft Brussel toe, maar zal - revelerend voor de mentaliteit van de magistraat - zijn ongenoegen afreageren door binnenlandse goederen te beboeten of te weigeren wegens onnauwkeurigheden inzake bezegeling, fabricagefouten of op beschuldiging van fraude, meestal kleingeestigheden telkens het voorwerp van discussies, klachten en processen¹⁷⁶.

Reeds in 1703 poogt de Brusselse magistraat de rechten te herstellen; opnieuw het begin van een bitsige strijd om dit Eeuwig Edict-artikel¹⁷⁷. Officieel werd het nooit ingetrokken en minstens tot in het midden van de achttiende eeuw zullen voorstanders van interne vrijhandel, inz. Antwerpen, met voorliefde ernaar verwijzen¹⁷⁸. Naast de geest van de ordonnantie droeg de reële inhoud van dit artikel

172. Brusselse magistraat aan Raad van State, 10 november 1700, (min.) en (or.). SABL, 683 en ARA, RS, 1803. - In de komende maanden zal Antwerpen de regering voortdurend op de onwettelijke en oneconomische houding van Brussel wijzen. Documentenreeks in ARA, RS, 1788 en 1803; SAA, H en S, 1032.58 t/m 73.

173. Rekwes van de Brusselse magistraat aan Max Emanuel, 29 november 1700, (min.) en (or.). SABL, 683 en ARA, RS, 1803.

174. Max Emanuel aan Brusselse magistraat, 2 en 14 december 1700, (min.) en (or.). ARA, RS, 1803 en SABL, 683. - Zie hierover ook de consulten van de Raad van State aan Max Emanuel, 2 en 14 december 1700, (min.) en (or.). ARA, RS, 1803.

175. Max Emanuel aan Raad van Brabant, 6 januari 1701, en de uitspraak van de Raad van Brabant, 26 februari 1701, (kopie). SAA, H en S, 1032.115 en 116.

176. Resoluties van de Brusselse magistraat van 1, 9 maart en 25 mei 1701. SABL, 1727. - Voor dergelijke incidenten zie SAA, H en S, 1017.10, 34, 56 en 57; SAA, H en S, 1032.74 t/m 77, 82, 86 en 87.

177. Resolutie van de Brusselse magistraat van 13 april 1703. SABL, 1728. - Over de oppositie vanwege de Antwerpse magistraat en het Brusselse ambacht van de meerse zie SAA, H en S, 1032.94 en 98 t/m 101.

178. Op 15 december 1712 bepaalt de Raad van State, zich baserend op het laatste Eeuwig Edict-artikel en de ordonnantie van 27 augustus 1699, dat inheemse wollen en zijden stoffen te Leuven vrij van rechten moeten blijven. Decreet van de Raad van State van 15 december 1712, (kopie). SAL, 340, fol. 131-131 v.; SABL, 715. - In 1719 verklaart Brugge dat de Ant-

zeker evenveel bij tot de betekenis van het Eeuwig Edict als meest frappante vertolking van het mercantilistisch streven in de Zuidelijke Nederlanden.

V. DIAGNOSE VAN DE ECONOMISCHE CONFERENTIES VAN 1699

Bij het overschouwen van deze sekwentie uit de historische ontwikkeling van de Zuidelijke Nederlanden kan men van economisch standpunt twee hoofdtendenties onderscheiden: bescherming van de nijverheid en bevordering van de interne vrijhandel.

Begrijpelijk kwam de nijverheidsprotectie eerst ter sprake als antwoord op de vermindering van afzetmogelijkheden in de buurlanden en de toeneming van vreemde concurrentie op de binnenlandse markt, beide een rechtstreeks gevolg van de groei der buitenlandse nijverheid door de mercantilistische stimulansen. Onvermijdelijk was hierdoor de kwantitatieve teruggang van de kant-, linnen- en luxetextielnijverheid, die ver boven de behoeften van de binnenlandse markt waren uitgegroeid; mede wegens de partiële verdringing ervan door de voordeliger Oosterse textielen en imitaties, alsook - veelzeggend teken op kwalitatief vlak - omdat de Zuidelijke Nederlanden bijzonder voor de zijden, gouden en zilveren stoffen de wendingen van de mode niet konden volgen, laat staan voorschrijven. Door de reeds langdurige absolute achteruitgang kende de verouderde wolsector, die op de binnenlandse markt onder de succesvolle concurrentie van het Engelse produkt fel te lijden had, nog slechts enige lokale betekenis. De ijzer-, koper- en loodnijverheid noemden de lage invoerheffing de voornaamste rem op hun groei; het nadelige prijs- en kwaliteitsverschil met het buitenlandse fabrikaat was echter een meer fundamentele verklaring.

De economische conferenties zouden deze sterk gevarieerde conjuncturele en structurele regressie trachten om te buigen door de bedrijvigheid te verhogen zowel in reeds bestaande ondernemingen als door de oprichting van nieuwe. Volgens de stedelijke deputaties was het gulden middel de uitbreiding van de binnenlandse vraag door de substitutie van vreemde fabrikaten door inheemse. Dit mercantilistisch principe vereiste in casu echter een sterk gedifferentieerde realisering, die

werpse goederen aldaar sedert het Eeuwig Edict nooit belast zijn geweest. Getuigenis van de Brugse 'coopliden ende vrije meerseniers', 1719, (or.). SAA, H en S, 1032.124. - Gent, dat om fiscale en particularistische motieven hevige protesteerde tegen het plakkaat van 27 augustus 1699, weet van Bergeyck op 30 augustus 1702 te bekomen, dat de stad opnieuw rechten (*pondtgeld*) mag heffen, behalve op wollen en zijden textielen. Onder impuls van Antwerpen zal de regering op 26 juni 1756 de volledige afschaffing van het *pondtgeld* decreteren. (*Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, V, ii, Gent, 1763, 683). Documentenreeks over de strijd voor en tegen het *pondtgeld* zie SAA, H en S, 1032.103 t/m 114 en 125 t/m 128. Zie ook H. VANHOUTTE, *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'Ancien Régime* (Recueil de travaux publiés par la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Gand, XLVIII, Gent, 1920) 243-244.

niet noodzakelijk door de effectieve deelneming van de voornaamste steden werd gewaarborgd. De diplomatieke verhoudingen immers, bilateraal en globaal, tussen de Zuidelijke Nederlanden, Spanje, de West- en Centraaleuropese staten met hun vaak determinerende invloed op de economische betrekkingen en intern de soms scherpe belangentegenstellingen in en tussen steden en gewesten, handel, nijverheid en landbouw konden zo niet verlamd dan toch hinderlijk op een al te consequente verwezenlijking van de beoogde nijverheidsbevordering werken.

Tegen deze achtergrond is het meningsverschil tussen de steden en de regeringscommissie tijdens de eerste conferentiedagen te situeren. Bergeyck wou wel de uitvoerrechten op inheemse wol alsook de invoerrechten op wolwaren en Oosterse textielen verhogen doch trapsgewijze, om psychologisch het buitenland niet te misnoegen ten koste van de nog relatief bloeiende kant-, tapijt- en linnennijverheid en om economisch het binnenland in staat te stellen de uitheemse fabrikaten te vervangen. De steden verwierpen deze strategie als een fiscaal maneuver en Bergeyck gaf toe. Dit beslissingsoverzicht was meer symptomatisch dan causaal voor de verhouding steden-regeringscommissie bij het bepalen van de verdere protectiepolitiek. Door het bemoeilijken of afsnijden van de invoer van eindprodukten (protectionistische invoerrechten op geloid leder, ijzerwaren, handschoenen, knopen en prohibitieve op kant, kledingstukken, zijden, gouden en zilveren stoffen) en van de uitvoer van grondstoffen (hoge heffing op ruw vlas en exportverbod van oud koper en ijzererts) hoopten de steden het kader te scheppen waarbinnen de nijverheid zich ten volle kon ontwikkelen. Deze doelgerichte nijverheidspolitiek was vrijwel uitsluitend op protectie gebaseerd. De evenzeer mercantilistische maatregelen van redres bleven beperkt tot herhaalde aansporingen van de Raad van State aan de stedelijke magistraten, hun octrooi-politiek te intensifiëren. Doch aantrekking van gekwalificeerde arbeidskrachten, technische kennis en eventueel werktuigen uit den vreemde, oordeelkundige premieverlening onder haar vele vormen bij invoer, verwerking of uitvoer konden door de centrale overheid rationeler en efficiënter dan door de steden gehanteerd worden. Politiek noch financieel was de Zuidnederlandse regering in 1699 hiertoe bij machte. Sprekend voor haar financiële bewegingsnauwte was de gevoelige verhoging, zonder voorkennis der confererende steden, van de invoerrechten op zout, wijnen en azijn als compensatie voor het voorziene en weldra effectieve verlies van douanerechten.

Naast de oprichting van verbods- en tariefbarrières leidden de eerste reeks conferenties ook tot de afschaffing van de weliswaar lage uitvoerrechten op autochtone textiel- en metaalwaren als stimulans tegen de afnemende export. Dit kon niet veel baten, omdat de regressie van de exportnijverheden niet wezenlijk aan de uitvoerheffing te wijten was. Trouwens het weren van vreemde produkten op de interne markt liet reeds vóór de uitvaardiging van de bedoelde tariefwetgeving een supplementair ongunstige weerslag op de Zuidnederlandse export vermoeden.

Toch heeft het radikalisme van de buitenlandse retorsie, zowel in formulering als toepassing, de regering nog pijnlijk verrast: de vergelding van de 'groten', Engeland, Frankrijk en de Republiek door haar politiek, deze van de 'kleinen', Luik, Gulik en Berg door haar economisch effect. Daarnaast drukte vooral op Max Emanuel de distantiëring van de traditioneel wantrouwige en op dat ogenblik gevoelerige Spaanse regering, die ten onrechte de conferenties hield voor een afgedwongen concessie aan de Brusselse Naties. Ook binnenlandse factoren waren voor de spoedige intrekking van de nieuwe tariefwetgeving verantwoordelijk. De kooplieden ageerden hevig tegen de verhoogde douanerechten en prohibities, die rechtstreeks en onrechtstreeks in- en uitvoer zouden treffen. Misnoegdheid manifesteerde zich tevens - de invloed der kooplieden was hier zeker niet vreemd - in de arbeidsintensieve export- en luxenijverheden, die hun achteruitgang in verband brachten met de recente wijziging in de regeringspolitiek, inz. met de preferentiële bescherming van de wolnijverheid. Het uitvoerverbod van wol, de hoge -rechten op ruw vlas en de exclusieve verkoop van wol(waren) in besloten steden benadeelden het platteland, dat ook in andere sectoren onder het stedelijk mercantilisme te lijden had. Van een niet geringe invloed waren verder de voortdurende klachten van de oostelijke provincies, Gelderland, Limburg en Luxemburg. De uitvoerbaarheid van de protectiemaatregelen in deze grensgewesten, gezien hun economische verbondenheid met het vreemde ommeland, was op de conferenties nooit ter sprake gekomen. Ten slotte was ook de regering door het geringe resultaat van de nijverheidsbevordering - we komen hier dadelijk op terug - en door het fiscaal verlies ondanks de voorzorgsmaatregelen diep ontgoocheld.

Het versterkend samengaan van deze verschillende factoren culmineerde in de beslissing, eerst bij Bergeyck en Max Emanuel, daarna bij de Raad van State, zij het om telkens andere redenen, de politiek der conferenties te verlaten.

Het volledige transito-herstel, de vervanging van het importverbod van wolwaren door een gecontroleerde invoer gekoppeld aan een systeem van aanmoediging der interne produktie en de verzachting van de tariefwetgeving werden door Bergeyck geïnspireerd en in grote trekken uitgewerkt. De transito-ordonnantie van 29 mei 1700 was zeker een goedgekozen eerste stap tot neutralisering van het buitenlands ongenoegen en . . . fiscaal verlies, al bevorderde ze ook de smokkelhandel. Economisch was het halsstelsel moeilijk te verdedigen, omdat het de financiële offering van magistraat, kooplieden en consument overschatte en eens te meer platteland noch kleine steden in het concept kon integreren. Uit de tarieven van 3 augustus 1700 ten slotte sprak duidelijk het streven naar een compromis tussen de tariefwetgeving vóór en deze van de conferenties, tussen bescherming behoevende nijverheidssectoren en naar meer vrijheid zoekende handelstrafieken; een project dat Bergeyck anderhalf jaar voordien progressief had gepland en nu regressief moest toepassen.

Toen de Brabantse steden op het einde van de eerste reeks conferenties aandrongen op een vrije doorvaart naar de zee op basis van een rechtstreekse kanaalverbinding en Antwerpen ultimatief de afschaffing van alle interstedelijke rechten eiste, hebben deze binnenlands gelegen steden ongetwijfeld in de eerste plaats hun eigen voordeel beoogd, ondanks de interne vrijhandel- en algemeen welzijn-formuleringen waarin hun verzuchtingen waren verpakt. Onder impuls van Bergeyck, die er de economische waarde van inzag voor het verlichten van de nijverheid en het ventileren van de handel, stond de regering dadelijk achter deze infrastructurale verbeteringen. Het blijft echter een open vraag of deze voorstellen aan de beslissing van de stedenvergadering mochten onderworpen worden, precies omdat nu vrijwel uitsluitend binnenlandse factoren voor de al dan niet realisering verantwoordelijk waren.

Door de promulgatie tot afschaffing van de interurbaine rechten als laatste artikel aan het Eeuwig Edict toe te voegen, heeft de regeringscommissie de discussie hierover handig doch overhaast voorkomen. De moeilijkheden waren slechts uitgesteld, maar toch, vooral dank zij de strakke houding van de regering, bleef dit artikel van kracht, ook na de intrekking van het plakkaat. Gewijd aan het kanaalconcept, waren zowel de tweede als derde reeks conferenties al even teleurstellend. Namen, Bergen en Leuven, enige maanden voordien nog één der vurigste protagonisten, hielden zich afzijdig met de kortzichtige bewering, als zou het project hun toch van geen nut zijn. De aanvankelijke geestdrift van Antwerpen, Brussel en Mechelen sloeg spoedig om in een vinnige strijd over de lokalisering van het eindtraject van het kanaal. Behalve Oostende hebben de Vlaamse steden van bij de aanvang weinig vertrouwen in de hele onderneming gehad. Ze namen een ontwijkende en afwachtende houding aan, die zeker verband hield met de onverbloemde afwijzing door de belangrijkste Zuidnederlandse stad, Gent. Toch bleef de regering vasthouden aan het vrije doorvaart- en kanaalplan, en om het aannemelijker te maken, wijzigde ze het project inhoudelijk en de stedenbijeenkomst formeel. Andermaal waren de steden - de nood of... dwang waren te zwak - niet bereid een deel van hun particularisme onder de vorm van voorrechten, inkomsten en machtsposities af te staan voor projecten die op lange termijn de economische groei en eenheid der Zuidelijke Nederlanden zouden bevorderen, doch op korte termijn individuele offers vroegen. Omdat dit ook en wellicht nog meer gold voor de centrale overheid, mag het bijeenroepen der steden en hun verregaande medezeggenschap niet als een louter democratische beslissing beschouwd worden. De regering liet immers aan de steden het recht, ook om hun meer direct contact, het economisch leven te saneren. Dit impliceerde echter de plicht de volle financiële last hiervan te dragen, met de 'vrijheid' deze eventueel gedeeltelijk naar andere instanties over te hevelen, doch in geen geval naar de regering.

Waren de conferenties wezenlijk in hun opzet mislukt, toch hebben ze ook tot

positieve resultaten geleid. Als politiek gebeuren illustreerden ze treffend de hoge autonomie van de Spaanse Nederlanden, op regeringsvlak belichaamd in de Raad van State, en de ruime inspraak van de steden, voor zover althans hun adviezen en beslissingen niet ingingen tegen de eigen macht van de regering te Madrid en te Brussel. Op economisch gebied werd het effect van de maatregelen fel verzwakt door de beperkte geografische ruimte van de Zuidelijke Nederlanden, de verdeeldheid tussen de Raad van State en Max Emanuel, en de spoedige intrekking der edicten, die resp. de verwachte stijging van de interne vraag, het dynamisme van de opleving en het nodige groeiproces remden. Toch staat het vast, dat hoofdzakelijk niet op uitvoer gerichte nijverheden een gunstiger tijd kenden en het ritme der inplanting van nieuwe ondernemingen werd versneld, al bleef dit beperkt tot enkele eenheden. Het gehandhaafd invoerverbod van Oosterse textielen en imitaties heeft de frauduleuze invoer niet kunnen stuiten, maar toch indijken. Op binnenlands vlak leidden de conferenties tot een sectoriële of gehele afschaffing der interstedelijke rechten, de opheffing van de wolstapel te Brugge voor Antwerpse kooplieden en droegen zeker bij tot de economische samenhang van de Zuidnederlandse gewesten - van een nationaal gevoel was niet in het minst sprake. Negatief ten slotte toonden ze aan, dat alleen de regering de interne vrijhandel kon verwezenlijken, een al te eenzijdige nijverheidsbevordering in de Zuidelijke Nederlanden onhoudbaar was en gezocht diende te worden naar, zoals de Raad van State formuleerde,

'un milieu qui puisse remedier tous les susdits inconvenients, que l'on at experimenté et qui ne nous escarte pas de la principale veue que nos fabricateurs trouvent de l'avantage dans la vente de leurs fabricques de maniere qu'ils puissent gagner de la main dans le debit des fabricques estrangeres'¹⁷⁹.

GLOSSARIUM VAN TECHNISCHE TERMEN VOORKOMEND IN DIT ARTIKEL¹⁸⁰

barackaenen (= *barkannen*): half wollen, half linnen stof, gebruikt voor mantels bij kerkgang en begrafenis

bast: naam voor sommige geblokte of geruite katoenen en zijden stoffen

boere caffen: fluwelen stof uit goud- of zilverdraad op satijn of damast, thans geciseleerd fluweel geheten

179. Consult van de Raad van State aan Max Emanuel, 13 februari 1700, (min.) en (or.). ARA, RS, 1789.

180. Voor het opstellen van dit glossarium werden volgende werken geraadpleegd: N. W. POSTHUMUS, *De geschiedenis van de Leidsche Lakenindustrie*, II, *De Nieuwe Tijd (zestiende tot achttiende eeuw)* ('s-Gravenhage, 1939); E. SABBE, *De Belgische Vlasnijverheid*, I; H. COPPEJANS-DESMEDT, *Bijdrage tot de studie van de goeode burgerij te Gent in de XVIIIe eeuw. De Vorming van een sociaal-economische Stand ten tijde van Maria Theresia* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, XVII, Brussel 1952).

- damast*: zijden, katoenen, wollen stof waarin figuren geweven zijn
fustein (ook *fustijn*): half linnen, half katoenen stof, soms ook uit zijde of kamwol vervaardigd, geschikt voor rokken en kamizolen
greinen: gemengde stoffen met een ketting uit katoen of linnen en een inslag uit wol
kamelot: stof van haar en wol, wel eens met kettingzijde gemengeld, bestemd voor winterkleding
legatuur: weefsel uit zijde en katoen, wol en katoen of vlas vervaardigd, geschikt voor wandbekleding
meselaenen (= *mesolanen*): half wollen, half linnen stof
mockaeden (= *mocaden*): fluweelachtig weefsel, in de aard van trijpen, doch van mindere kwaliteit, geschikt voor tapisseriewerk, bekleding van zetels, stoelen, enz.
trijpen: fluweelachtig weefsel van Turks garen met als grondketting linnen of getwijnd sajetgaren, vooral voor meubelbekleding aangewend

LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

ARA	Algemeen Rijksarchief te Brussel
MV	Fonds <i>Manuscriptenverzameling</i>
RB	Fonds <i>Raad van Brabant</i>
RF	Fonds <i>Raad van Financiën</i>
RS	Fonds <i>Raad van State</i>
SSO	Fonds <i>Secretarie van Staat en Oorlog</i>
KB	Koninklijke Bibliotheek te Brussel
HKB	Fonds <i>Handschriftenkabinet</i>
RAG	Rijksarchief te Gent
SvV	Fonds <i>Staten van Vlaanderen</i>
RAK	Rijksarchief te Kortrijk
SK	Fonds <i>Stad Kortrijk</i>
RAL	Rijksarchief te Luik - Archives de l'Etat a Liège
DL	Fonds <i>Duché de Limbourg</i>
RAN	Rijksarchief te Namen - Archives de l'Etat a Namur
VN	Fonds <i>Ville de Namur</i>
SAA	Stadsarchief te Antwerpen
H en S	Fonds <i>Handel en Scheepvaart</i>
PK	Fonds <i>Privilegekamer</i>
RK	Fonds <i>Rekenkamer</i>
SABG	Stadsarchief te Brugge
CA	Fonds <i>Centrale en provinciale administratie</i>
GA	Fonds <i>Gemeentelijke administratie</i>
SABL	Stadsarchief te Brussel
SAG	Stadsarchief te Gent
SAL	Stadsarchief te Leuven
SAM	Stadsarchief te Mechelen
SAO	Stadsarchief te Oudenaarde

Twee adviezen aan Leicester uit 1587

JAN DEN TEX

Kort voor zijn terugkeer naar Nederland in juli 1587 ontving Leicester van twee kanten een anoniem advies.¹ Ik geloof dat wij van alle twee kunnen vaststellen van wie zij afkomstig zijn.

Het in het Engels gestelde advies moet van de hand van Wilkes zijn². Dit blijkt ten duidelijkste uit een vergelijking met de memorie, die deze twee weken later in de gevangenis opstelde, waarin hij na zijn terugkeer door de verontwaardigde koningin was opgesloten. Aan het eind van deze memorie schrijft Wilkes dat hij daarin verwerkt heeft 'the principal points and matters which by direction from my lord Buckhurst he was to have delivered'³. Het stuk waarop hier gedoeld wordt is zonder twijfel identiek met de anonieme memorie van 27 juni O.S.⁴ Immers, van de 23 punten die in laatstgenoemde memorie voorkomen, worden er 15 in nagenoeg dezelfde bewoordingen in die van 12 juli herhaald. Beide stukken beginnen met de klacht dat de Nederlanders te weinig opbrengen om de oorlogskosten te dekken, gevolgd door een andere over de partijschappen in vele steden die de energie verbruiken welke op de oorlogvoering had moeten zijn gericht⁵. Na deze kritiek op de Nederlanders komt in de oudere memorie een hele lijst met klachten over Leicesters optreden, die hem hopeloos impopulair hebben gemaakt. Hij heeft zijn bevoegdheden overschreden, het door hemzelf erkende gezag van Maurits aangetast, de Raad van State gekleineerd, verkeerde medewerkers gekozen, waaronder teveel Engelsen, die hij ook financieel boven de Hollanders heeft begunstigd⁶. Van al deze punten wist Wilkes veertien dagen later dat zij bij Elizabeth niet in goede aarde zouden vallen. Zijn raad aan Leicester, en aan de regering in Londen die hem moest instrueren, mocht niet de vorm aannemen van te scherpe kritiek op vroegere handelingen. Over Hohenlohe herhaalt hij echter in ongeveer dezelfde bewoordingen de raad, die hij op 27 juni had gegeven: men moet hem of van vijand tot vriend maken, of met een zoet lijntje uit de dienst van het land verwijderen. Ten aanzien van de leidende staatslieden in de Staten-Generaal en Holland is dit laatste niet mogelijk. Hier past maar één raad: zij moeten Leicesters naaste medewerkers worden⁷. In de eerste memorie zegt Wilkes dit in het algemeen, na gewaarschuwd te hebben tegen mogelijke wraakplannen, waarvan het gerucht alleen het regeren onmogelijk zou maken. In het tweede memorie noemt hij namen, gedeeltelijk dezelfde die Cartwright enkele maanden tevoren als Leicesters voornaamste vijanden had gesignaleerd. Oldenbarnevelt staat ook hier nummer één, gevolgd door Roorda, Maelson en

1. J. DEN TEX, *Oldenbarnevelt*, I (Haarlem, 1960) 380, noten 1 en 2.

2. *Calendar of State Papers. Foreign Series, Reign of Elizabeth*, XXI, iii (London, 1863) 132.

3. *Ibid.*, 162-166. Datum: 12 juli O.S.

4. *Ibid.*, 132.

5. *Ibid.*, 132, 163.

6. *Ibid.*, 132.

7. *Ibid.*, 165.